

ντέφι

19
1500 ΔΡΧ.

περιοδικό για το τραγούδι

κι όλα τ'άλλα

Μαρίκα Νίνου
Κώστας Καπλάνης
ΒΑΣΙΛΗΣ ΣΟΥΚΑΣ
Ένας ψάλτης
με κλαρίνο
Ι.Μ. ΧΑΤΖΗΦΩΤΗΣ
Γερά και κοσμικά

ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ
ΣΤΟ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟ

Jim Karras - Έλληνες μουσικοί στην Αμερική
Φινλανδικές Ρεμπέτικες κομπανίες
Το Ισραήλ τραγουδάει ελληνικά

ΜΑΝΩΛΗΣ Ο "ΥΠΑΡΧΩ"

Ο ΜΟΥΣΙΚΟΣ ΘΗΣΑΥΡΟΣ
ΤΟΥ ΠΟΝΤΟΥ

Ποίηση και τραγούδι του Τάκη Σιμώτα

ΟΤΑΝ ΘΑ ΛΑΜΨΗ
ΠΑΛΙΝ Η ΑΣΤΡΑΠΗ!..

ΣΥΜΠΟΣΙΟ ΓΙΑ ΤΟ ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ του Ράλλη Κοψίδη

Ντίνος Χριστιανόπουλος

Η ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ ΚΑΙ ΤΟ ΡΕΜΠΕΤΙΚΟ

Κωνσταντινούπολη - Σεπτεμβριανά του Στέλιου Ελληνιάδη

Χρυσό Κλαρίνο

ΓΙΑΝΝΗΣ ΒΑΣΙΛΟΠΟΥΛΟΣ

ΑΥΤΟΚΕΝΤΡΑΤΗ ΕΚΔΟΣΗ

 ντέφι

Χρυσό κλαρίνο

ΓΙΑΝΝΗΣ ΒΑΣΙΛΟΠΟΥΛΟΣ

Χορεύοντας στ' αστέρια

Κυκλοφορεί τον Δεκέμβριο

ΝΤΈΦΙ

Είμαστε ακόμα ζωντανοί...

Γραφείο Έκδοσης
Σόλωνος 85 - Αθήνα 106 79
τηλ.: 3629 569
Φαξ: 3641 334

Εκδότης
Σωτήρης Νικολακόπουλος
Υπεύθυνος Σύνταξης
Στέλιος Ελληνιάδης
Σ' αυτό το τεύχος συνεργάστηκαν:

Νίκος Ζουρνατζίδης
Βασίλης Κατσιφής
Ιωάννα Κλειάσιου
Νίκος Κόλλιας
Γιώργος Κοντογιάννης
Ράλλης Κοψίδης
Τάκης Σιμώτας
Γιάννης Χατζηφώτης
Ντίνος Χριστιανόπουλος
Γρηγόρης Ψαριανός
Ιδιοκτησία

Χ.Ελληνιάδου και Σια Ε.Ε.
Νομική Σύμβουλος
Βάσω Διαμαντοπούλου
Καλλιτεχνική Επιμέλεια

Ιωάννα Κλειάσιου
Φωτογραφίες
Σ.Ε. - Αρχείο Ντέφι
Θεσσαλονίκη
Νίκος Θεοδωράκης
Rock 100
Π. Μελά 15 & Τσιμισκή
τηλ.: 031-265708

Διορθώσεις
Κώστας Βλησίδης
Σελιδοποίηση-μοντάζ
Βιβλιοσυνεργατική
Φειδίου 18, τηλ.: 3844 332
Εκτύπωση
Πέτρος Μπάρμπης
Γερανίου 24

Τεύχος 19, έτος 14ο
Νοέμβρης-Δεκέμβρης 1995
Τιμή δρχ. 1.500

Ο πίνακας του εξωφύλλου είναι
έργο του Πάνου Παπανάκου
"Μπουζουξίδικο στον Πολύγυρο" '70

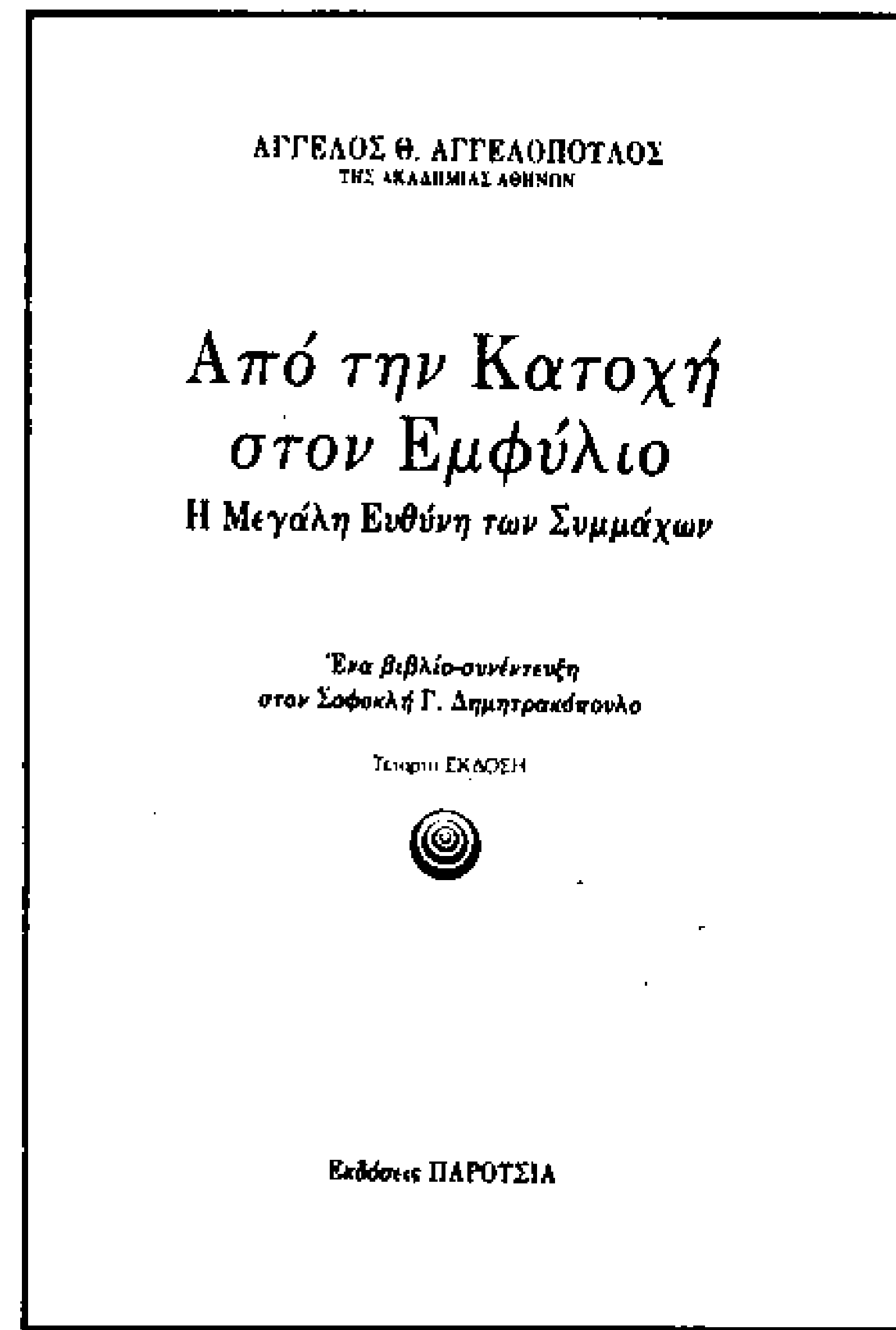
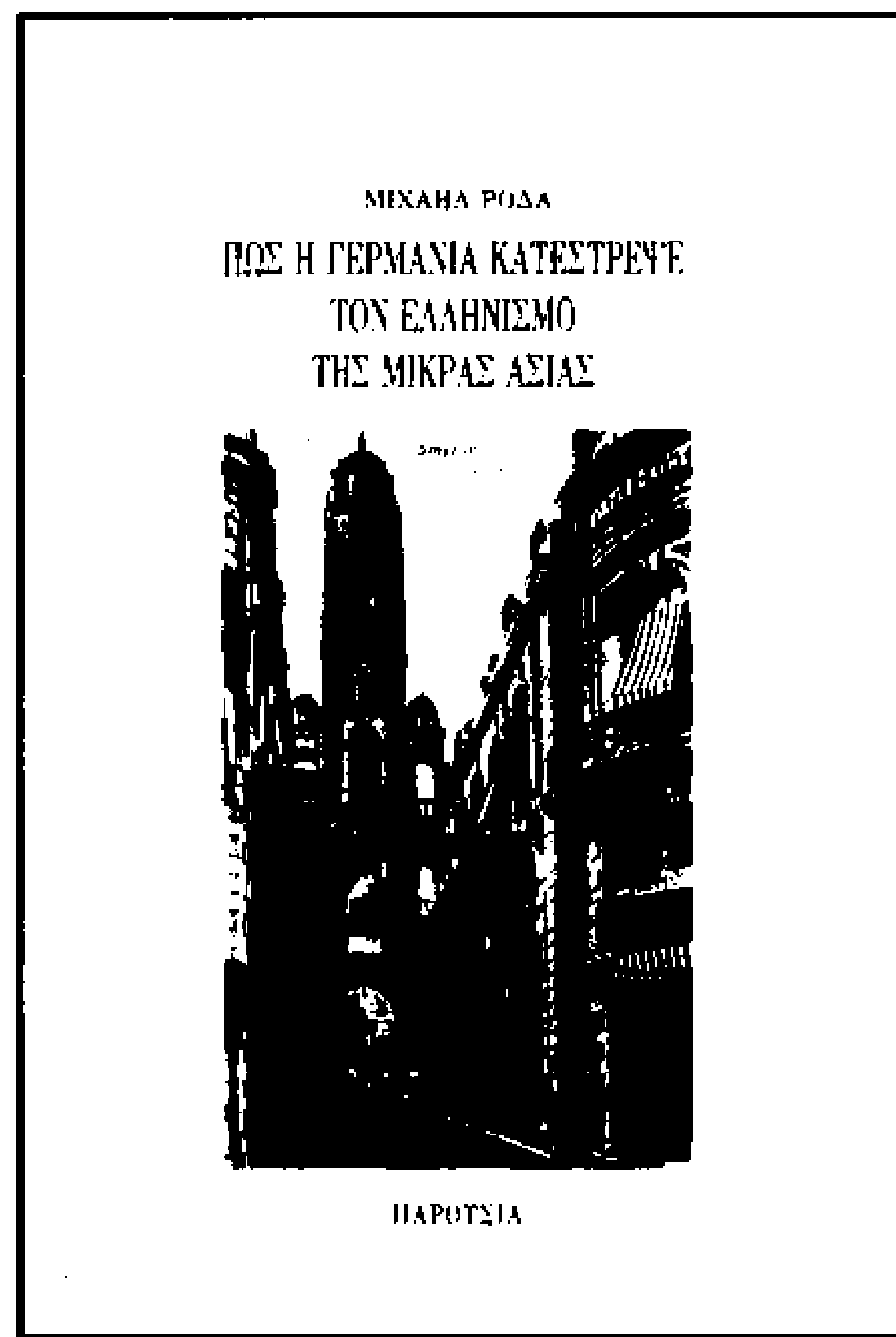
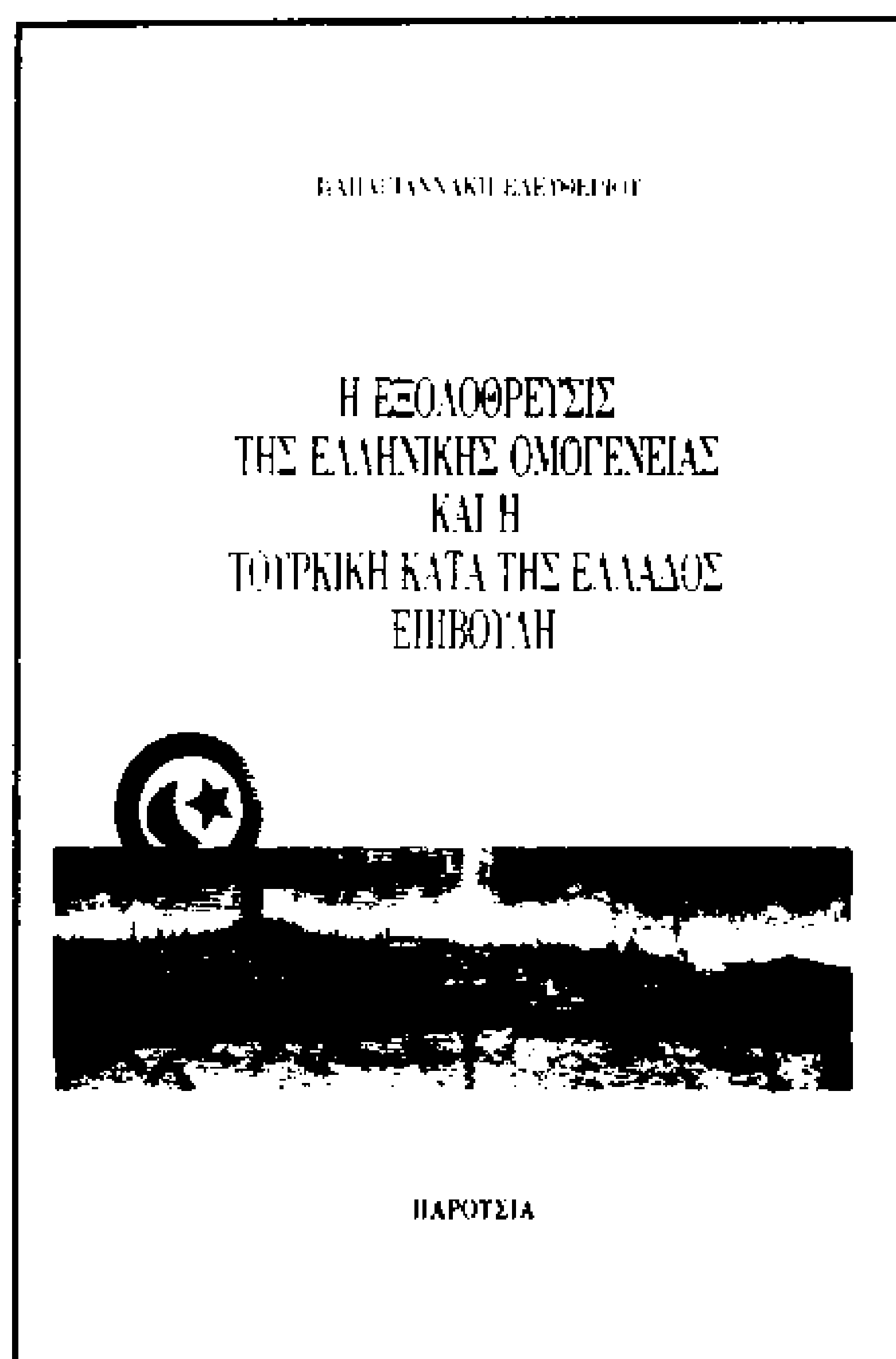
Πολλά πράγματα άλλαξαν τα τελευταία δεκαπέντε χρόνια, στην Ελλάδα. Και ίσως, το σπουδαιότερο είναι ότι ο απλός πολίτης βρέθηκε να σύρεται από πρότυπα κοινωνικής συμπεριφοράς που, μέχρι πριν από λίγα ακόμα χρόνια, αποδοκιμάζονταν απ' την κοινωνία ή από μεγάλες ομάδες της που επηρέαζαν το σύνολο και λειτουργούσαν ανασχετικά.

Η αποδυνάμωση του αριστερού δημοκρατικού κινήματος, η αυξανόμενη ανυποληψία μεγάλης μερίδας των εκλεγμένων αντιπροσώπων του λαού, ακόμη κι αυτών με πρότερο έντιμο βίο, και η σύμπλευσή τους με τα "διαπλεκόμενα" κυκλώματα, η εξάπλωση της διαφθοράς μεταξύ των δημοσίων λειτουργών, η συγκέντρωση και άσκηση εξουσίας, πέρα και πάνω από τους νόμους και τους δημοκρατικούς θεσμούς, από το σύμπλεγμα των επιχειρηματιών-εκδοτών, η υποβάθμιση της παιδείας και της δικαιοσύνης, η περιθωριοποίηση των λαϊκών στρωμάτων και η απομάκρυνσή τους απ' τα κέντρα λήψης των αποφάσεων, η παραεξουσία, η εξάπλωση του οργανωμένου εγκλήματος, η συστηματική παραπληροφόρηση από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης... αποτελούν μερικά από τα συστατικά στοιχεία της νέας πραγματικότητας και διαμορφώνουν νέους κώδικες συμπεριφοράς. ➡

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εισαγωγή	1-2
Σχόλια	3-20
Η Θεσσαλονίκη και το Ρεμπέτικο, του Ντίνου Χριστιανόπουλου	21-31
Διεθνής Ένωση Φίλων της Ελληνικής Μουσικής (Δ.Ε.Φ.Ι)	33-34
Jim Karras, ένας Έλληνας στο Αμέρικα	35-44
Το Ελληνικό Τραγούδι στο Ισραήλ	45-50
Ρεμπέτικες Κομπανίες στη Φινλανδία	51-53
Όταν θα λάμψη πάλιν η αστραπή, του Ράλλη Κοψίδη	54-55
Πολιτιστική Μονοκρατορία του Τραγουδιού, του Τάκη Σιμώτα	56-62
Ιερά και Κοσμικά, του Γιάννη Χατζηφώτη	64-65
Πανελλαδική Κινητοποίηση για το Δημοτικό Τραγούδι	66-70
Θόδωρος Αγαπητός, του Νίκου Κόλλια	71
Ο Μουσικός Θησαυρός του Πόντου, του Νίκου Ζουρνατζίδη	72-74
Βασίλης Σούκας, ένας Ψάλτης με Κλαρίνο, του Βασίλη Κατσιφή	76-77
Οι Τελευταίες Μέρες με τη Μαρίκα Νίνου στο Μπρούκλιν	78-81
Ο Μανώλης ο "Υπάρχω"	82-85
Κωνσταντινούπολη, Σεπτέμβρης 1955, του Στέλιου Ελληνιάδη	86-88
Βιβλιοπαρουσίαση	90-93
Δισκογραφία	94-97
Δισκοπαρουσίαση, των Στέλιου Ελληνιάδη, Ιωάννας Κλειάσιου, Γρηγόρη Ψαριανού	98-102
Επιστολές αναγνωστών	103-104

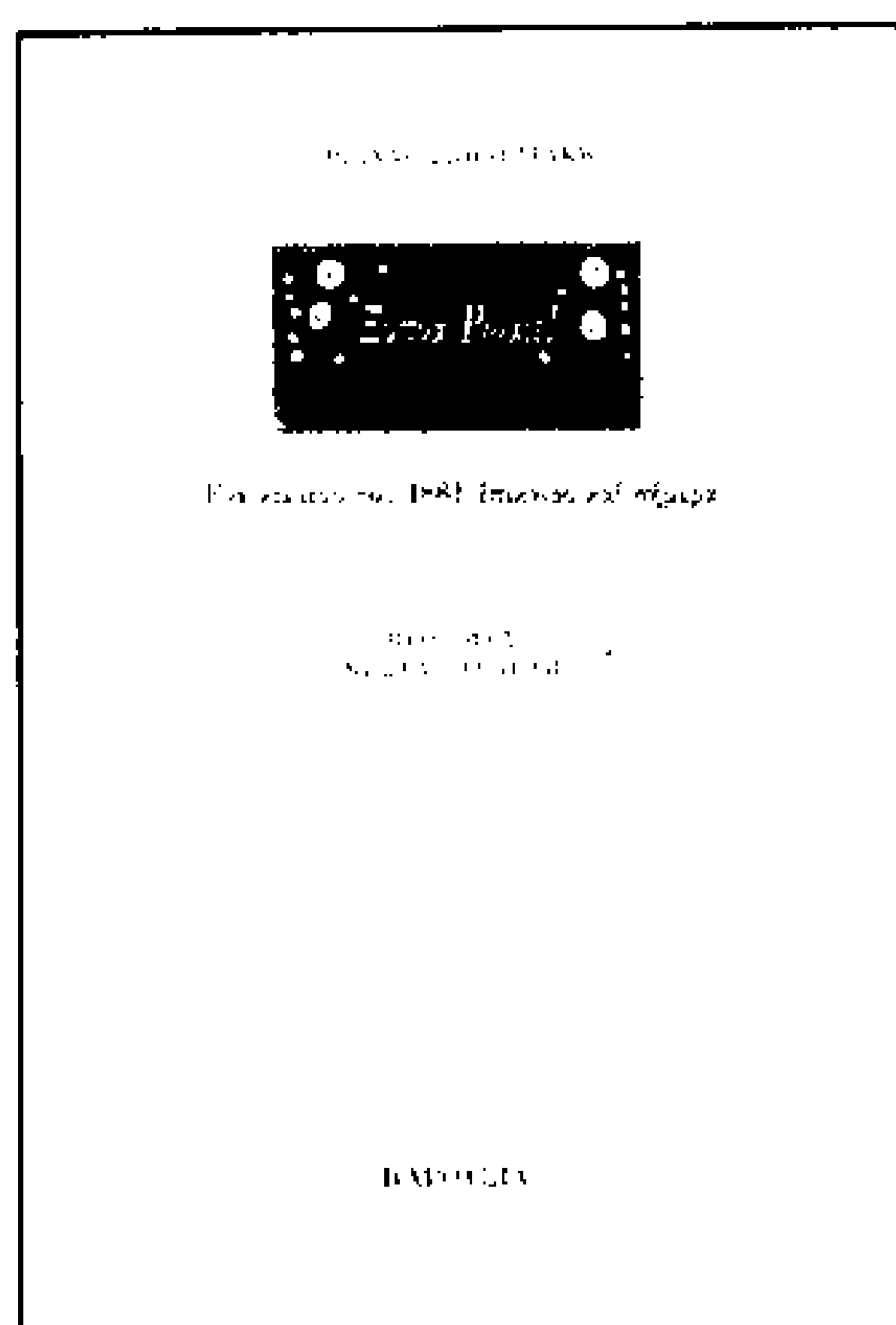
Κυκλοφορούν από τις εκδόσεις ΠΑΡΟΥΣΙΑ

Ένα ίσως από τα ελάχιστα βιβλία που ασχολούμενο με τό πρόβλημα των Έλληνοτουρκικών σχέσεων έν γένει δίνοντας ιδιαίτερη σημασία και σέ προβλήματα νομικής και στρατηγικής φύσεως, επικεντρώνεται στή διαλεύκανση των αλτίων των ζοφερώωνγεγονότων του '55 στήν Κων/πολη. Γεγονότα που ακόμη και σήμερα παραμένουν σκοτεινά στή συνείδηση του λαού μας.

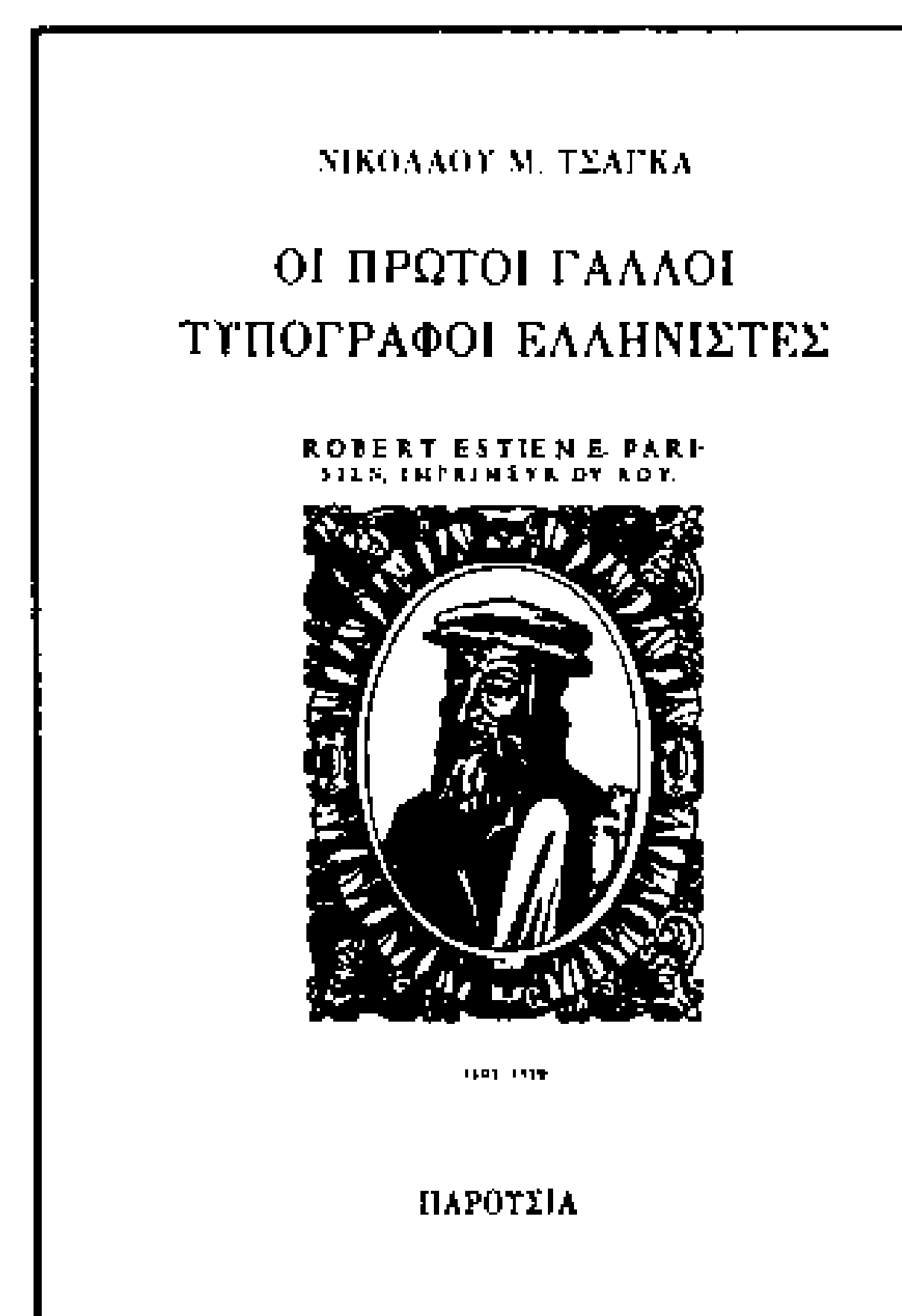
Έάν ήτο δυνατόν, καθ' ήν στιγμήν εύρίσκετο ό Γερμανός στρατηγός είς τήν Μικρασιατικήν παραλίαν, ν' άκούση έκ τής νησιωτικής παραλίας τάς άράς και τά άναθέματα των ρα- κένδυτων και πεινασμένων προσφύγων, θά έπληροφορείτο ότι δύο φυλάς άναθεματίζουν ήμέραν και νύκταν, γονατιστοί και αίμόφυρτοι, τήν ΤΟΥΡΚΙΑΝ και τήν ΓΕΡΜΑΝΙΑΝ.

«Ακόμα δέν έγραψα τό βιβλίό (γιά τήν Έθνική Άντίσταση) που ήθελα και θέλω τόσο πολύ. Όταν άποσυρθώ από τίς σημερινές άσχολίες μου, θά γράψω αυτό τό βιβλίό. Τό χρεω- στώ στον έαυτό μου και στήν Ιστο- ρία». Ό Άγγελος Άγγελόπουλος μέ τό βιβλίό αυτό εκπλήρωσε τό καθή- κον του στον έαυτό του και τήν Ιστο- ρία καταθέτωντας ταυτόχρονα μία από τίς σημαντικότερες μαρτυρίες γιά αυτή τήν περίοδο τής Ιστορίας μας.

Ιωάννου Α. Σπηλιωτάκη
Εύνα Ρωμιέ....
Ένα κείμενο του 1881 επίκαιρο
και σήμερα
(Πρόλογος Κώστα Σαρδελή)

Κυκλοφορούν ακόμη:

Νικολάου Μ. Τσάγκα
**Οί πρώτοι Γάλλοι
τυπογράφοι έλληνιστές**

ΔΙΑΘΕΣΗ: Βιβλιοπωλείο ΠΑΡΟΥΣΙΑ Σόλωνος 94, Άθήνα, τηλ.: 3615147

ΜΑΡΙΑ ΒΕΪΝΟΓΛΟΥ

Το Μεγάλο Πλοίο

ΑΦΗΓΗΜΑΤΑ ΓΙΑ ΤΗ ΔΙΚΗ ΜΑΣ ΑΝΑΤΟΛΗ

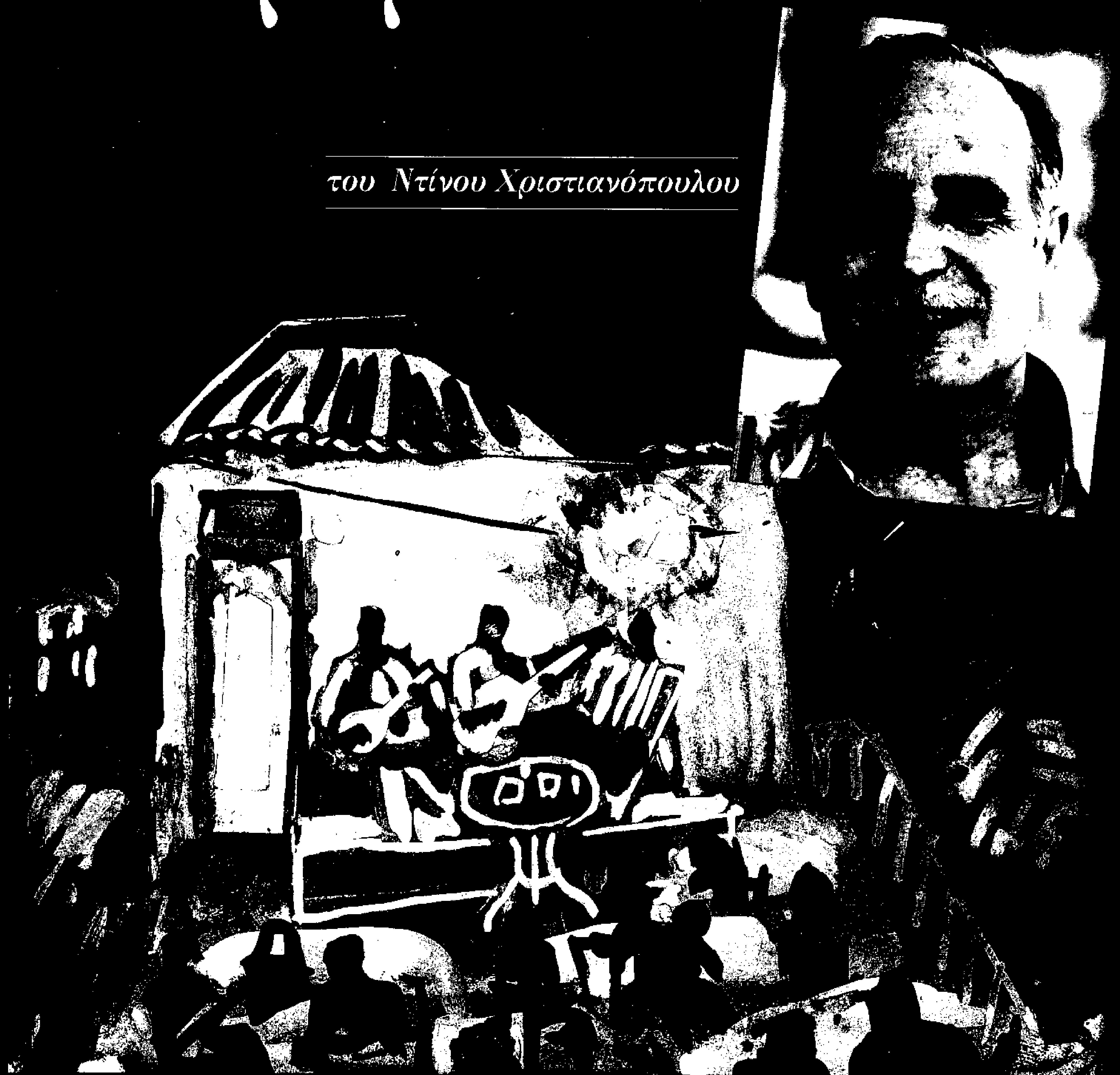
Με ζωγραφιές του Ράλλη Κογίδη

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΝΤΕΦΙ

Η Θεσσαλονίκη και το ρεμπέτικο

του Ντίνου Χριστιανόπουλου

Το έργο είναι του Π. Παπανάκου και η φωτογραφία του Γ. Γιακουμίδα
Οι ξυλογραφίες του Ν. Νικολαΐδη

Θα σας πω λίγα πράγματα για τη σχέση του ρεμπέτικου με τη Θεσσαλονίκη. Είναι ένα θέμα που απασχολεί πολύ και πολλούς τον τελευταίο καιρό. Αλλά οι πιο πολλοί μένουν στο επίπεδο του απλού ενδιαφέροντος, χωρίς να προχωρούν σ' αυτό που κυρίως μας χρειάζεται, την έρευνα. Και το αποτέλεσμα είναι να μιλούμε για ένα θέμα που κατά βάθος δεν το γνωρίζουμε και που μόλις τώρα αρχίζουμε να κάνουμε τα πρώτα βήματα προς την κατάκτησή του.

Βιβλιογραφικά είναι σχεδόν παρθένο. Το 1979, κάποιος Τσίππης, στο περιοδικό ΗΧΟΣ, έγραψε ένα αρθράκι με τον τίτλο "Το ρεμπέτικο και η Θεσσαλονίκη", αλλά το αρθράκι αυτό εξαντλείται απλώς στην επισημάνση μερικών στεκιών του ρεμπέτικου στη Θεσσαλονίκη. Πολύ αργότερα, εγώ δημοσίευσα δύο-τρία άρθρα για το ίδιο θέμα, όχι και πολύ καλά. Το σημαντικότερο απ' όλα δημοσιεύτηκε το 1992, σ' ένα γερμανικό βιβλίο για την πόλη μας, πάλι με το ίδιο θέμα, "Το ρεμπέτικο και η Θεσσαλονίκη".

Λίγο πριν από μένα, ο Ξενοφών Κοκόλης έκανε τη σημαντικότερη προσπάθεια απ' όλους, συγκέντρωσε όλα τα ρεμπέτικα που αναφέρονται στη Θεσσαλονίκη· βγήκαν καμιά πενήντα, και τά 'βγαλε σ' ένα βιβλιαράκι το 1986. Και τώρα τελευταία, ο Κώστας Τομανάς, ερευνητής της παλιάς Θεσσαλονίκης, έβγαλε δύο βοηθητικά βιβλία, "Οι ταβέρνες της Θεσσαλονίκης" και "Τα καφενεία της Θεσσαλονίκης", που έμμεσα βοηθούνε αρκετά στο θέμα.

Αυτά τα λίγα καλύπτουν το θέμα "Η Θεσσαλονίκη στα ρεμπέτικα" από βιβλιογραφική άποψη. Στη γερμανική εργασία μου, έχω πέντε κεφάλαια. Το πρώτο αναφέρεται στο κλίμα που διαμόρφωσε η Θεσσαλονίκη στο χώρο του ρεμπέτικου. Το δεύτερο είναι τα στέκια της Θεσσαλονίκης κατά την εικοσαετία '30 με '50, όπου σύχναζαν ρεμπέτες και όπου υποτίθεται ότι κάπως διαμορφώθηκε το ρεμπέτικο. Το τρίτο είναι τα πρόσωπα της Θεσσαλονίκης που δένονται με το ρεμπέτικο, δηλαδή οι συνθέτες, οι οργανοπαίχτες και οι ερμηνευτές. Τέταρτο είναι τα ρεμπέτικα που μιλούν για τη Θεσσαλονίκη, και πώς χωρίζονται. Και το πέμπτο είναι για τους ερευνητές του ρεμπέτικου, που προέρχονται από τη Θεσσαλονίκη.

Θα σας πω μια μικρή περίληψη αυτών των πέντε κεφαλαίων, γιατί νομίζω ότι αυτά, μαζί με τη βιβλιογραφία που σας ανέφερα λίγο πιο πριν, καλύπτουν περίπου το θέμα και δίνουν κάποια ερεθίσματα, ώστε τα κενά αυτής της προσπάθειας να τα καλύψουν μελλοντικά κάποιοι άλλοι.

Η ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ ΚΑΙ ΤΟ ΡΕΜΠΕΤΙΚΟ

του ΝΤΙΝΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΠΟΥΛΟΥ

1. Το κλίμα της Θεσσαλονίκης

Το ζήτημα του κλίματος είναι πολύ σοβαρό. Το θέμα, δηλαδή, είναι κατά πόσο το συγκεκριμένο κλίμα της Θεσσαλονίκης, που είναι συννεφίες, ομίχλες, κάποιες μελαγχολίες, αν όλα αυτά τα πράγματα δημιουργήσαν αντίστοιχο κλίμα στο ρεμπέτικο, κατ' αντιδιαστολή με την Αθήνα, όπου υποτίθεται ότι, τουλάχιστον προπολεμικά, το κλίμα ήταν λίγο πιο ανοιχτόκαρδο, υπήρχε περισσότερος ήλιος, λιγότερες συννεφίες και ίσως

τα ρεμπέτικα που διαμορφώθηκαν στην Αθήνα να είναι λίγο πιο χαρούμενα και πιο πεταχτά.

Αυτή η θεωρία του κλίματος βασικά στηρίζεται στο καίριο τραγούδι του Τσιτσάνη, τη "Συννεφιασμένη Κυριακή". Αλλά, σύμφωνα με τα νεότερα στοιχεία, αμφισβητείται αν το τραγούδι αυτό γράφτηκε στη Θεσσαλονίκη το 1943 και εκφράζει το αντίστοιχο κλίμα (Θεσσαλονίκη συν κατοχή), ή γράφτηκε το 1948 στην Αθήνα, δεν έχει δηλαδή καμία σχέση με τη Θεσσαλονίκη και επομένως ως επιχείρημα καταρρίπτεται. Το πότε γράφτηκε το τραγούδι εξακολουθεί να είναι στα ζητούμενα, δεν γνωρίζουμε τελικά, και δεν θα μάθουμε ίσως ποτέ, πότε και πού γράφτηκε και υπό ποιες συνθήκες. Παράλληλα, ο Στάθης Γκώντλετ, από την Αυστραλία, ανακίνησε μια άλλη πλευρά αυτού του θέματος, ξεπερνώντας το κλίμα και υποστηρίζοντας ότι η δεύτερη γενιά του ρεμπέτικου, που είναι μεταπολεμική και απαρτίζεται από τον Τσιτσάνη, τον Μπακάλη, τον Καλδάρα, και μερικούς άλλους ακόμη, διαμορφώθηκε στη Θεσσαλονίκη επί κατοχής και επομένως αντιδιαστέλλεται με τους παλιούς ρεμπέτες, Βαμβακάρη και μαθητές Βαμβακάρη στην Αθήνα, που η μεταπολεμική τους επίδοση δε διαφέρει σε τίποτε από την προπολεμική. Επομένως, το θέμα κατοχή και Θεσσαλονίκη, ίσως έμμεσα κατά τον Γκώντλετ, διαφοροποιεί την κατάσταση. Αυτά τα λίγα και θεωρητικά για "το κλίμα που διαμορφώθηκε στο ρεμπέτικο εξαιτίας της Θεσσαλονίκης". Είναι βέβαια κάτι που πρέπει να ερευνηθεί πολύ στο μέλλον· εμείς ακόμη απλώς ιχνηλατούμε.

2. Τα στέκια

Τα στέκια της Θεσσαλονίκης είναι ένα άλλο επίσης σημαντικό θέμα, γιατί σ' αυτές τις ταβερνούλες, τα καφενεδάκια, τα κουτούκια, ακόμα και τους τεκέδες, είτε πέρασαν άνθρωποι του ρεμπέτικου είτε το ίδιο το κλίμα της ταβέρνας διαμόρφωσε κάτι το δικό του μέσα στο ρεμπέτικο της Θεσσαλονίκης. Πρέπει λοι-

πόν κατ' αρχήν να τα επισημάνουμε. Και δεν είναι εύκολη δουλειά, αυτά εξαφανίζονται, είναι ταβερνάκια που κρατούν δυο χρόνια και μετά χάνονται.

Εγώ έκανα μια προσπάθεια, βρήκα καμιά τριανταριά, έκανα μία τοπογραφία της Θεσσαλονίκης. Αρχίζουμε κυρίως από την περιοχή του Λευκού Πύργου, όπου υπήρχαν τα περίφημα "Κούτσουρα" του Δαλαμάγκα και ο τεκές του Σιδέρη, ακόμη και το καφενείο "Νέον", όπου ο Τσιτσάνης σύχναζε για να ξεκουραστεί· άλλωστε, λίγο πιο πέρα ήταν και το ουζερί του Τσιτσάνη. Αυτή είναι μια μικρή περιοχή κοντά στον Λευκό Πύργο. Φυσικά, δεν είναι τυχαία: στην περιοχή αυτή, επί τουρκοκρατίας, υπήρχαν τουρκικά μνήματα, ήταν κάπως ερημική, σύχναζαν αρκετοί χασικλήδες και υπήρχαν μικροί τεκέδες.

Μια άλλη περιοχή είναι στο Βαρδάρι. Στην οδό Ειρήνης, με τα κακόφημα σπίτια, ήτανε η περίφημη ταβέρνα του "Κέρκυρα", λίγο πιο πάνω η ταβέρνα του "Καφαντάρη", και απ' αυτές τις ταβέρνες πέρασε πάρα πολύς κόσμος του ρεμπέτικου.

Από κει και πέρα πηγαίνουμε στις διάφορες συνοικίες, όπου η κάθε μια έχει να παρουσιάσει δύο ή τρεις σημαντικές ταβέρνες κατά την εικοσαετία αυτή.

Στο Καραμπουρνάκι, ας πούμε, είναι η "Καλαμίτσα" και το "Καλαμάκι". Στην Πολίχνη είναι ο "Πράσινος Μύλος". Υπάρχουν πολλά ευπρόσωπα κέντρα στην Εγνατία, είναι ένα καφενείο, "Το χρυσούν απίδιον", το οποίο είναι το μόνο που έφερνε ορχήστρα και καλές τραγουδίστριες προπολεμικά. Μήνες πολλούς τραγουδούσε στο "Χρυσούν απίδιον" η Ρόζα Εσκενάζυ. Στην ίδια περιοχή, λίγο αργότερα, έχουμε και το περίφημο υπόγειο "Φεμινά", απ' όπου πέρασαν πολλές προσωπικότητες που έρχονταν σχεδόν κάθε χρόνο για τουρνέ, κυρίως ο Πρόδρομος Τσαουσάκης.

Άλλες ταβερνούλες ήταν συγκεντρωμένες ανάμεσα στην Καμάρα και στο Σιντριβάνι, και λίγο παραπέρα προς την Αγία Φωτεινή, όπου εκεί βέβαια, εκτός από τις ταβέρνες υπήρχαν και πάρα πολλοί μικροτεκέδες.

Υπάρχει λοιπόν ένας κύκλος περί τις τριάντα ταβέρνες και καφενεία κατά την εικοσαετία αυτή. Εκτός από όσα

γράφει ο Τσίπηρας και εκτός απ' τη δική μου επισημάνση, τον τελευταίο καιρό είχαμε ακόμη μερικά στοιχεία γι' αυτό το ζήτημα. Η εφημερίδα "Θεσσαλονίκη" έκανε ένα ένθετο αφιέρωμα στο "Ουζερί ΤΣΙΤΣΑΝΗΣ", όπου εκεί κατέγραψε τα περισσότερα από τα στέκια της κατοχής. Τέλος, ο Τομανάς έχει πολλές πληροφορίες για ορισμένες ταβέρνες και καφενεία που μας ενδιαφέρουν. Επομένως, με αυτά τα λίγα στοιχεία μπορούμε να κλείσουμε και το θέμα για τα στέκια της Θεσσαλονίκης και, από δω και πέρα βέβαια, ας βρεθούν άλλοι να το σκαλίσουν καλύτερα.

3. Τα πρόσωπα

Το ζήτημα των προσώπων είναι κι αυτό σημαντικό. Η Θεσσαλονίκη έβγαλε αρκετούς πρώτης και δεύτερης κλάσης, για να μη μιλήσουμε γι' αυτούς που έρχονται παροδικά για μια τουρνέ και οι οποίοι βέβαια επηρεάζονται αρκετά και καμιά φορά και συνθέτουν κανένα τραγούδι, αλλά δεν δένονται άμεσα με το χώρο.

Ας μην ξεχνούμε λοιπόν ότι, το 1920, γεννήθηκε στη Θεσσαλονίκη ο Χιώτης, ο οποίος και έζησε τα 18 πρώτα χρόνια της ζωής του εδώ, όπου και έμαθε κιθάρα και μπουζούκι και όπου μυήθηκε στο χώρο του ρεμπέτικου. Ο Χιώτης είναι βέβαια Πελοποννήσιος, δεν ξέρω πώς βρέθηκε εδώ και μετά, σε ηλικία 18 χρονώ, κατέβηκε κάτω στην Αθήνα.

Πολύ σημαντικότερη είναι η περίπτωση του Τσιτσάνη, ο οποίος ήρθε εδώ το 1938 για να υπηρετήσει τη θητεία του, εδώ παντρεύτηκε κι εδώ άνοιξε το περίφημο ουζερί του κι έμεινε στη Θεσσαλονίκη ως το 1946, δηλαδή οκτώ ολόκληρα χρόνια, όπου και κατά κάποιον τρόπο μεγαλούργησε. Τα τραγούδια που έγραψε στη Θεσσαλονίκη και που τα ξέρουμε συγκεκριμένα, είναι εξήντα με εβδομήντα. Αλλά και η ποιότητα αυτών των τραγουδιών του είναι καλύτερη από τα τραγούδια που είχε γράψει πριν από το 1938 στα Τρίκαλα και στην Αθήνα, και δέκα φορές καλύτερη από τα τραγούδια που έγραψε μετά το '46, όταν κατέβηκε πλέον οριστικά στην Αθήνα.

Ο Ντίνος Χριστιανόπουλος (17-6-68)

Από τη Θεσσαλονίκη πέρασε μεν για λίγο, αλλά μάλλον επηρεάστηκε, και ο Μητσάκης, ο οποίος ήρθε απ' την Κωνσταντινούπολη το 1937, έμεινε σχεδόν τρία χρόνια εδώ και έφυγε το 1939 για τον Πειραιά. Θεωρώ πολύ λυπηρό το γεγονός ότι ο Μητσάκης δεν έμεινε κι αυτός μαζί με τους άλλους στη Θεσσαλονίκη επί γερμανικής κατοχής.

Επί κατοχής, βέβαια, είναι πάρα πολλοί αυτοί που εγκλωβίστηκαν εδώ. Είναι ο Καλδάρας, που εδώ έγραφε εξαιρετικά τραγούδια, ο Κυριαζής ο οποίος ίσως δεν έγραφε τραγούδια, είναι μάλλον με τους ερμηνευτές, αλλά είναι κι αυτός πρόσωπο της κατοχής.

Εκτός απ' αυτούς τους δημιουργούς, έχουμε και μερικούς δευτερεύοντες ντόπιους, που δεν είναι καθόλου μέτριοι. Είναι, όπως ξέρετε, ο Σέμσης ο Σαλονικιός, βιολιστής και δεν ξέρω κατά πόσο είναι και δημιουργός. Ο Σέμσης είχε το παρατσούκλι Σαλονικιός γιατί απ' τη Θεσσαλονίκη κατέβηκε στην Αθήνα, είχε και το παρατσούκλι Σέρβος, όχι βέβαια γιατί ήταν Σέρβος, αλλά γιατί ήταν Έλληνας από τη Στρώμνιτσα, που σήμερα είναι έξω από τα σύνορα.

Θεσσαλονικιός είναι κι ο Φωτάκης Χαλουλάκος, ένας από τους πρώτους συνεργάτες του Τσιτσάνη και αργότερα εχθρός του. Θεσσαλονικιός είναι και ο Μπάμπης Μαρκάκης, ο οποίος νομίζω ότι ζει ακόμη. Όλοι αυτοί, ο καθένας με τον τρόπο του και με την ποιότητά του, αποτελούν έναν κάποιο κύκλο δημιουργών που συνδέονται άμεσα, λόγω καταγωγής ή παραμονής, με τη Θεσσαλονίκη.

Έχουμε όμως και πολλούς ερμηνευτές. Έχουμε πρώτα-πρώτα τη Ρόζα Εσκενάζυ, μία Εβραία που ήρθε απ' την Κωνσταντινούπολη το 1912, αμέσως μετά την απελευθέρωση, έμεινε εδώ, παντρεύτηκε εδώ,

έκανε παιδιά και πολύ αργότερα, με τραγικές συνθήκες κατέβηκε κάτω στην Αθήνα. Η Ρόζα Εσκενάζυ είναι βέβαια μια μεγάλη προσωπικότητα της προεμπέτιξης ή μάλλον της πρωτοεμπέτιξης περιόδου.

Το δίδυμο της Ρόζας Εσκενάζυ είναι η Ρίτα Αμπατζή, που επίσης είναι Θεσσαλονικιά και μια απ' τις καλές τραγουδίστριες του μεσοπολέμου.

Κατά μία γενιά νεότερη είναι η Χασκίλ, επίσης Ισραηλίτισσα, η οποία είχε βέβαια μικρή σταδιοδρομία γιατί πέθανε νεότατη, είναι όμως αξιόλογη κι ο Τσιτσάνης πάντα μιλάει με σεβασμό όποτε την αναφέρει.

Μαζί με τη Χασκίλ, για ένα φεγγάρι, ακούστηκε λίγο και η Σεβάς Χανούμ, η οποία δεν ήταν βέβαια καθόλου χανούμ, αλλά Ελληνίδα και λεγόταν Σεβαστή. Τη γνώρισα, εδώ έζησε και πέθανε πριν λίγα χρόνια.

Αυτές είναι οι γυναίκες, αλλά υπάρχουν και άντρες αξιόλογοι. Ο σπουδαιότερος είναι ο Πρόδρομος Τσαουσάκης, που κι αυτός ήρθε απ' την Κωνσταντινούπολη και έζησε πολύν καιρό στη Θεσσαλονίκη, όπου επαγγέλλονταν τον πεχλιβάνη, δηλαδή ένα είδος σώουμαν, θα λέγαμε, στα πανηγύρια, όπου έκανε τον παλαιστή· σ' αυτή την κατάσταση τον ανακάλυψε ο Τσιτσάνης και τον βοήθησε να εξελιχθεί στο μεγάλο ταλέντο που ξέρουμε. Ο Τσαουσάκης ήταν απαρηγόρητος που εγκατέλειψε το '46 τη Θεσσαλονίκη και γι' αυτό προσπαθούσε κάθε χρόνο να έρχεται στον τόπο που αγαπούσε τόσο πολύ.

Θεσσαλονικείς επίσης είναι οι δύο συνεργάτες του Τσιτσάνη της πρώτης περιόδου, ο Μίγκος και ο Τσανάκας. Ο Τσανάκας ήταν αχώριστος φίλος του και τους συνέδεε μια φιλία 45 χρόνων, είναι καταπληκτι-

Ξυλογραφίες του Νίκου Νικολαΐδη: "Ντίνος Χριστιανόπουλος", "Νέος μπουζουκτσής" και "Όμορφη Νύχτα"

κός κιθαρίστας και έχει αφήσει στον Χατζηδουλή κάποια αρκετά συμπαθή απομνημονεύματα, όπου μιλάει με πολύ σεβασμό για την πρώτη περίοδο του Τσιτσάνη στη Θεσσαλονίκη, κυρίως την περίοδο τη στρατιωτική που την κάνανε μαζί, αλλά και τα μετέπειτα.

Φωτάκης, Μίγκος και Τσανάκας ήτανε τρία με το οποίο για πολλά χρόνια και επί κατοχής συνεργάστηκε ο Τσιτσάνης, ακόμη και στο ουζερί του αλλά και σε άλλες ταβέρνες, και είναι κρίμα που δεν υπάρχουν ηχογραφήσεις από τη συνεργασία αυτή, που κατά πολλούς παλιούς Θεσσαλονικείς ήταν εξαιρετική.

Νομίζω ότι υπάρχουν και άλλοι τραγουδιστές και ερμηνευτές του ρεμπέτικου στη Θεσσαλονίκη, ακόμη και σύγχρονοι, όπως η Μαριώ.

Έχω κάνει κάποια προσπάθεια να τους καταγράψω.

Ίσως θα άξιζε να σας αναφέρω ότι, παρ' όλο που είμαι ερευνητής του ορθόδοξου ρεμπέτικου, εντούτοις θα έπρεπε να προσθέσω σαν ένα υστερόγραφο και τους δημιουργούς του έντεχνου λαϊκού τραγουδιού, που κατάγονται απ' τη Θεσσαλονίκη· αυτοί αφομοίωσαν με περισσότερη άνεση, συνέπεια και ποιότητα το ρεμπέτικο στα τραγούδια τους απ' ό,τι οι Αθηναίοι.

Θα σας υπενθυμίσω ότι ο Μάνος Χατζιδάκις, που υπηρέτησε ένα μέρος της στρατιωτικής του θητείας στη Θεσσαλονίκη το 1945, μιλάει με πολλή λατρεία για την παλιά Θεσσαλονίκη και τα ρεμπέτικά της. Έχω την εντύπωση ότι τραγούδια όπως το "Γαρίφαλλο στ' αυτί" πρέπει να έχουν μια καταγωγή απ' την παραμονή του Χατζιδάκι εδώ.

Έχουμε όμως και άλλους. Έχουμε το Σταύρο Κουγιουμτζή, το Διονύση Σαββόπουλο, το Νίκο Παπάζογλου, τους Χειμερινούς Κολυμβητές, το Σωκράτη Μάλαμα. Αυτοί είναι γηγενείς Θεσσαλονικείς, οι οποίοι με τον τρόπο τους δείχνουν τη δυνατότητα που είχαν για μια σωστή και ουσιαστική αφομοίωση του ρεμπέτικου.

Αυτά περίπου είναι τα πρόσωπα της Θεσσαλονίκης στο χώρο του ρεμπέτικου.

4. Τα τραγούδια

Το τέταρτο κεφάλαιο περιλαμβάνει καταγραφή των ρεμπέτικων που αναφέρονται άμεσα και αναγνωρίσιμα στη Θεσσαλονίκη. Το λέω αυτό γιατί πολλά τραγούδια τα έχουν εμπνευστεί οι συνθέτες τους από την πόλη μας χωρίς αυτό να φαίνεται. Ας πούμε, η "Συννεφιασμένη Κυριακή" δε λέει πουθενά ότι μιλάει για τη Θεσσαλονίκη. Λογαριάζουμε, λοιπόν, όσα τραγούδια μπορούμε να είμαστε σίγουροι ότι μιλούν άμεσα και συγκεκριμένα για τη Θεσσαλονίκη. Στον τομέα αυτό, όπως σας είπα, ο Κοκόλης έχει κάνει καλή δουλειά, έχει βγάλει ένα βιβλιαράκι το '86, με 50 ρεμπέτικα για τη Θεσσαλονίκη. Νομίζω ότι ο αριθμός 50 είναι σεβαστός. Δεν ξέρω αν αυτή τη στιγμή μπορούμε να βρούμε 50 ρεμπέτικα για τον Πειραιά ή για την Αθήνα.

Εγώ γνωρίζω 34. Αυτά τα 34 τα έχω χωρίσει σε τέσσερις μεγάλες ομάδες. Πρώτα πρώτα είναι τα λεγόμενα υμνητικά, αυτά δηλαδή που υμνούν τη Θεσσαλονίκη και που εντάσσονται σ' ένα ευρύτερο κύκλο ρεμπέτικων που υμνούν διάφορες πόλεις. Γνωρίζω επτά υμνητικά, από τα οποία το πιο γνωστό είναι η "Ομορφη Θεσσαλονίκη" του Τσιτσάνη που γράφτηκε το 1950. Αλλά δεν είναι μόνο ο Τσιτσάνης· είναι

κι ο Γαβαλάς και διάφοροι άλλοι, που έχουν γράψει ύμνους για τη Θεσσαλονίκη αρκετά καλούς.

Ο δεύτερος και σημαντικότερος κύκλος τραγουδιών για τη Θεσσαλονίκη αναφέρεται στις ωραίες γυναίκες της, δηλαδή τις Θεσσαλονικιές. Εδώ έχω βρει 13 τραγούδια και είναι μερικά και παλιά, πολύ πριν από το 1930, και άλλα που φτάνουν μέχρι και το '70. Η "Ομορφη Θεσσαλονικιά", η "Κατερίνα Θεσσαλονικιά", πολλά τέτοια, ωραία είναι πραγματικά και δίνουν και μια αίσθηση ότι αυτή η πόλη είχε ωραίες γυναίκες. Μάλιστα, υπάρχει και η φήμη ότι κάποιες ειδικές περιοχές, όπως η Καμάρα, έβγαζαν ωραίες γυναίκες, τις Καμαριώτισσες, για τις οποίες υπάρχουν και ένα-δύο ρεμπέτικα.

Ο Βασίλης Τσιτσάνης φαντάρος

Η τρίτη ομάδα είναι το Γεντί Κουλέ. Το όνομα Γεντί Κουλέ συνοψίζει όσα συνεπάγεται αυτό το τρομερό κάτεργο, τη φυλακή και την ατμόσφαιρα της φυλακής. Εδώ μπόρεσα να βρω 10. Το θέμα του Γεντί Κουλέ είναι λίγο μπερδεμένο γιατί υπάρχει Γεντί Κουλέ και στην Κωνσταντινούπολη με την ίδια χρήση. Και φοβάμαι ότι, όσα τραγούδια αναφέρονται στο Γεντί Κουλέ και είναι γραμμένα πριν το 1930, αφορούν το Γεντί Κουλέ της Κωνσταντινούπολης. Πάντως και όσα γνωρίζουμε είναι από τα καλύτερα. Ο Μητσάκης έχει γράψει δυο καταπληκτικά, Καζαντζίδης, Τσιτσάνης κ.ά. Είναι τραγούδια απ' τα σημαντικότερα.

Η τέταρτη κατηγορία αποτελείται από διάφορα, όπου χωρούν τα πάντα. Ένα πατριωτικό τραγουδάκι του Βαμβακάρη για το 1912 που πήραμε τη Θεσσαλονίκη, η καταπληκτική "Δροσούλα" του Τσιτσάνη που αναφέρεται σε έναν τεκέ της Θεσσαλονίκης, τον μόνο αναγνωρίσιμο, γιατί έχουμε πολλά χασικλίδικα από Θεσσαλονίκη, αλλά δεν μπορούμε να τα ταυτίσουμε.

Και νομίζω ότι είτε τα 34 δικά μου είτε τα 50 του Κοκόλη αφήνουν επιπλέον περιθώρια για έρευνα.

Όσο κι αν ο αριθμός είναι μεγάλος, νομίζω ότι δεν έχει εξαντληθεί ακόμη, και προς την κατεύθυνση αυτή αξίζει να στραφούν οι νεότεροι, γιατί φαίνεται ότι η Θεσσαλονίκη ανεξάρτητα από το τι ρόλο έπαιξε στο ρεμπέτικο σαν πόλη, είχε κάτι που μαγνήτιζε τους μάγκες του καιρού εκείνου και γι' αυτό γράφαν, συνέχεια γράφαν γύρω από τη Θεσσαλονίκη.

Δεν έχουν σημασία πολλά τραγούδια με λογάκια μελοδραματικά ή συναισθηματικά.

Σημασία έχει να δούμε πόσα και ποιά είναι αυτά τα τραγούδια για τη Θεσσαλονίκη.

5. Οι ερευνητές

Θα σας πω και λίγα λόγια για το τελευταίο κεφάλαιο, για τους ερευνητές του ρεμπέτικου που έβγαλε η Θεσσαλονίκη. Βέβαια δεν είναι πολλοί, είναι μόνο τρεις, αλλά σας ρωτώ, και πόσους έβγαλε η Αθήνα; Έβγαλε άλλους τρεις ή άλλους πέντε; Τουλάχιστον αυτοί είναι πράγματι - στον τομέα του ο καθένας - αρκετά σημαντικοί και έχουν προσφέρει κάτι. Το κακό είναι ότι θα αναγκαστώ να μιλήσω και για τον εαυτό μου, γιατί από τους τρεις είμαι ο πρώτος. Αρχισα να ασχολούμαι με τα ρεμπέτικα, με τη μελέτη τους δηλαδή και με τη συλλογή τους, ήδη από πι-

τσιρικάς, από το 1948. Το '54 έκανα την πρώτη μου διάλεξη για τα ρεμπέτικα. Έχω κάνει πάνω από δώδεκα διαλέξεις γι' αυτά και έχω δημοσιεύσει πάνω από σαράντα μελέτες. Δεν είναι καλές, οι πιο πολλές είναι μέτριες, γιατί δυστυχώς δεν τα κατάφερνα όπως ήθελα. Άλλο πράγμα είναι ν' αγαπάς ένα τραγούδι κι άλλο να είσαι τόσο καλά εξοπλισμένος, ώστε να μπορείς να αποδώσεις. Δεν είχα όλες τις προϋποθέσεις για να κάνω σωστή δουλειά. Παρ' όλ' αυτά, με τις κουτσές μου τις δυνάμεις, έχω δημοσιεύσει ως τώρα δύο εργασίες που τις θεωρώ υπολογίσιμες. Η πρώτη είναι μια εισαγωγή στα ρεμπέτικα, η οποία πρωτοεμφανίστηκε το 1961 με τον τίτλο "Ιστορική και αισθητική διαμόρφωση του ρεμπέτικου τραγουδιού". Η εργασία αυτή ήταν αρκετά πρωτόλεια, την επεξεργάστηκα πολλές φορές και μόλις το 1988 μπόρεσα να της δώσω μια μορφή που να με ικανοποιεί. Τώρα έχει τον τίτλο "Εισαγωγή στα ρεμπέτικα" και είναι δημοσιευμένη στο βιβλιαράκι μου "Με τέχνη και με

πάθος" το 1988. Η δεύτερη εργασία, που νομίζω ότι θα μπορούσε να ενδιαφέρει ίσως τους ανθρώπους που μελετούν το ρεμπέτικο, είναι τα "Δημοσιεύματα για το ρεμπέτικο", μια βιβλιογραφική καταγραφή με σχόλια, που αρχίζει από το 1947 και σταματάει το 1968, δηλαδή περιλαμβάνει 22 χρόνια. Αρχίζει απ' το '47, γιατί δεν ήξερα κείμενα πριν απ' αυτή τη χρονολογία - μόνο τον τελευταίο καιρό έχω βρει - και σταματάει το '68, με την έκδοση των "Ρεμπέτικων τραγουδιών" του Ηλία Πετρόπουλου.

Τώρα, πρόσφατα, έβγαλα και το βιβλίο για τον Τσιτσάνη, όπου καταγράφω τα 115 πρώτα τραγούδια που έγραψε στα Τρίκαλα και στη Θεσσαλονίκη, τα μελετώ και τα βιβλιογραφώ. Αυτά είναι τα δικά μου. Είμαι ο αρχαιότερος, αλλά όχι ο καλύτερος.

Επηρεασμένος από μένα, εμφανίστηκε αργότερα ο Ηλίας Πετρόπουλος. Το 1968 έβγαλε τα "Ρεμπέτικα τραγούδια", που τα θεωρώ σταθμό. Αυτό το βιβλίο ξαναβγήκε και σε δεύτερη έκδοση με πολλαπλές ανατυπώσεις και κυκλοφορεί τώρα μια από τις ανατυπώσεις της δεύτερης έκδοσης, η έκδοση Κέδρου

του 1989. Περιέχει 1500 τραγούδια και 600 φωτογραφίες. Η δουλειά δεν είναι πολύ καλή, είναι λίγο πρόχειρη και με πάρα πολλά λάθη, αλλά είναι βασική. Πριν απ' τον Πετρόπουλο δεν είχαμε τίποτε. Τώρα πια που έχουμε το βιβλίο αυτό και που βγήκαν κι άλλες ανθολογίες, μπορούμε να κρίνουμε και να ερευνήσουμε με περισσότερη άνεση.

Έβγαλε επίσης και τα "Μικρά ρεμπέτικα", που αποτελούν μια ανθολόγηση του ίδιου του βιβλίου του. Ο Πετρόπουλος έχει βγάλει και δυο-τρία συμπληρωματικά βιβλία, όπως είναι "Τα καλιαρντά", που μας βοηθούνε έμμεσα και για τα ρεμπέτικα.

Και ο τρίτος είναι αυτός που σας προανέφερα, ο φιλόλογος Ξενοφών Κοκόλης, του οποίου το βιβλιαράκι "Τα ρεμπέτικα της Θεσσαλονίκης", το θεωρώ πάρα πολύ σημαντικό. Με βάση το βιβλίο αυτό του Κοκόλη, η εκδοτική εταιρία ΛΥΡΑ έβγαλε το 1988 και 1991 δύο δίσκους με τον τίτλο, "Η Θεσσαλονίκη στα ρεμπέτικα", που είναι πολύ καλοί, με ένθετα πάλι του Κοκόλη. Ιδίως ο πρώτος δίσκος είναι εξαιρετικός. Έτσι μπορούμε να παρακολουθήσουμε το θέμα όχι μόνο βιβλιογραφικά, αλλά και δισκογραφικά.

Αυτά τα λίγα ήθελα να σας πω γύρω από το θέμα "Η Θεσσαλονίκη και το ρεμπέτικο". Καταλαβαίνετε ότι αυτά όλα είναι απλώς νύξεις με πολλά κενά. Η σοβαρή μελέτη και έρευνα θα γίνει από δω και πέρα, και θα χαρώ, πράγματι, αν αυτή η μικρή μου ομιλία δώσει σε κάποιους εναύσματα για περαιτέρω έρευνα.

Δεν είναι λίγο περίεργο που, παρ' όλες τις εσωτερικές μεταναστεύσεις, έστω τις πρόσκαιρες, του Τσιτσάνη, του Μητσάκη και άλλων που

πέρασαν απ' τη Θεσσαλονίκη (Βαμβακάρης, Μπάτης, Παπαϊωάννου), εν τούτοις δεν δημιουργήθηκε κι εδώ μια σχολή συνθετική με τη δική της ιδιαιτερότητα; Ή υπάρχει αυτή η ιδιαιτερότητα χωρίς να είναι πολύ ορατή;

Δεν ξέρω τι εννοείτε σχολή. Πρέπει να ξέρετε ότι, παρά τη γοητεία και την αίγλη της, η Θεσσαλονίκη είναι πλέον μια δευτερεύουσα πόλη που, εκ των πραγμάτων, δεν μπορεί να δημιουργήσει στο τραγούδι κάτι το ιδιαίτερο και ιδιάζον. Ο Στάθης Γκωντλετ ισχυρίζεται ότι υπάρχει σχολή Θεσσαλονίκης στο ρεμπέτικο και είναι η πρώτη μεταπολεμική παρουσία του Τσιτσάνη και της συντροφιάς του. Σ' αυτό έχω κάποια επιφύλαξη διότι όλα τα πρόσωπα που συνθέτουν αυτή τη σχολή, κατάγονται απ' τα Τρίκαλα και τη Θεσσαλία και είναι βλαχικής καταγωγής. Και ξέρετε, το βλάχικο στοιχείο σε σχέση, ας πούμε, με το σμυρναϊκό, δίνει τις ακραίες διαστάσεις του θέματος.

Αυτή υπήρξε και η προσπάθειά μου όταν έβγαλα το βιβλίο μου για τον Τσιτσάνη, να δώ κατά πόσο ο Τσιτσάνης επηρεάστηκε ουσιαστικά από τη Θεσσαλονίκη. Αλλά δεν έφτασα σε κανένα συμπέρασμα, γιατί ο Τσιτσάνης ισχυρίζεται ότι ήρθε στη Θεσσαλονίκη ήδη διαμορφωμένος απ' τα Τρίκαλα.

Επομένως, μπορεί να υπάρχουν κάποια σπέρματα δημιουργίας ξεχωριστής σχολής, αλλά καθώς τα πάντα κρίνονται εκεί που είναι οι δισκογραφικές εταιρείες, το θέμα έπεσε περίπου στο κενό και γι' αυτό και γω, όπως βλέπετε, δεν θέλησα να χρησιμοποιήσω τον όρο σχολή.

Μικρή Πινακοθήκη "Διαγώνιος", 25-1-88. εγκαίνια έκθεσης λαϊκών οργάνων
Γιάννη Παλαιοδημόπουλου - Γιάννη Αλεξανδρή.
Από αριστερά: 3) Μητρέντζης 5) Χατζηκυριάκος 6) Κεφάλας
7) Αλεξανδρής (Φωτ.: Γιώργος Τσαουσάκης)

Και πάλι γύρω από τη διαμόρφωση του ρεμπέτικου

Ο ΥΠΟΚΟΣΜΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΑΛΛΕΣ ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΕΣ

Υπάρχουνε δύο απόψεις, σε πολύ γενικές γραμμές: η μία η οποία υποστηρίζει ότι το κύριο χαρακτηριστικό του ρεμπέτικου είναι κοινωνικό, έχει ευρύτητα, απευθύνεται σε όλον τον κόσμο, και η άλλη άποψη η οποία λέει ότι είναι κυρίως έργο των ανθρώπων του περιθωρίου, ό,τι κι αν σημαίνει αυτό, και τυγχάνει λαϊκής αποδοχής ευρύτερης στην εξέλιξή του, αλλά δεν την έχει απ' την αρχή. Ποια είναι η γνώμη σας;

Μην ξεχνάτε ότι μαζευτήκαμε εδώ για να μιλήσουμε για το ρεμπέτικο και τη σχέση του με τη Θεσσαλονίκη. Αυτό το θέμα το έχω θίξει στη μελέτη μου "Ιστορική και αισθητική διαμόρφωση" κ.τ.λ.. Το ρεμπέτικο είναι σίγουρα καρπός του λούμπεν προλεταριάτου και σιγά σιγά το ασπάζονται οι αστοί, και είναι τόσο επικίνδυνος ο εναγκαλισμός, ώστε στο τέλος το πνίγουν κιόλας. Ποτέ δεν υπήρξε τραγούδι

της αστικής τάξης, παρόλο που η προέλευσή του από τη Σμύρνη και την Κωνσταντινούπολη του έδινε κάποιον αστικό χαρακτήρα. Είναι τραγούδι του υπόκοσμου. Ευτυχώς, δηλαδή, γιατί το καλό λαϊκό τραγούδι πάντα ξεκινάει από τα πολύ κατώτερα λαϊκά στρώματα, σιγά σιγά ανεβαίνει στα ανώτερα λαϊκά στρώματα, μετά ανεβαίνει στα κατώτερα αστικά στρώματα, μετά ανεβαίνει στα ανώτερα αστικά στρώματα κι εκεί πνίγεται. Αν το ξέρουμε καλά αυτό, καταλαβαίνουμε γιατί το ρεμπέτικο περί το '50 με '55 έσβησε. Γιατί διήνυσε όλη αυτή την τροχιά.

Ίσως στη γενικότερη διαμόρφωση του ρεμπέτικου τραγουδιού, να έπαιξε έναν ιδιαίτερο ρόλο το πέρασμα όλων αυτών των δημιουργών από τη Θεσσαλονίκη. Μου έχει πει ο Τάκης ο Μπίνης ότι η ζωή στους τεκέδες ασκούσε μια επιρροή σ' όλο το χώρο του τραγουδιού. Και ότι στοιχεία απ' αυτή τη διεργασία μεταφέρονταν στην Αθήνα.

Δεν ξέρω. Είναι μια θεματική που μας ενδιαφέρει και που πρέπει να προηγηθεί έρευνα για να μπορέσουμε να απαντήσουμε. Ουσιαστικά δεν είμαστε σε θέση να απαντήσουμε.

Το οξύμωρο της ιστορίας είναι ότι η Θεσσαλονίκη δέχτηκε, με ενδοχώρα τη Μακεδονία, δεκαπλάσιο προσφυγικό πληθυσμό από την Αθήνα και επομένως θα έπρεπε να έχουν γίνει εδώ σημεία και τέρατα. Δεν φαίνεται όμως να έγινε τίποτα σημαντικό και συγκλονιστικό.

Αντίθετα, νομίζω ότι όλα έγιναν μεταξύ Αθήνας και Πειραιά και δεν ξέρω ποιες είναι οι δημογραφικές αναλογίες, αλλά εκεί γίναν τα πολλά και σημαντικά πράγματα. Δηλαδή, στην Αθήνα και στον Πειραιά έγινε κάτι που ίσως δεν το υποψιάστηκε καν η Θεσσαλονίκη, η οποία επαναπαύονταν απλώς στους προσφυγικούς της πληθυσμούς. Φαίνεται ότι με ενδιάμεσο σταθμό τη Σύρα, το ρεμπέτικο ή πρωτορεμπέτικο ή προρεμπέτικο τραγούδι που μας ήρθε από τη Σμύρνη και δευτερευόντως από την Κωνσταντινούπολη, και το οποίο, όπως σας είπα και πριν, είχε μια επίφαση αστική, έπεσε στα χέρια ενός μικτού υπόκοσμου της Αθήνας.

Ο υπόκοσμος αυτός αποτελούνταν όχι μόνο από Έλληνες αλλά και από άλλες μειονότητες, οι σημαντικότερες από τις οποίες είναι οι εξής: πρώτα-πρώτα οι Βλάχοι.

Βλάχοι από διάφορα διαμερίσματα της Ελλάδας, που κατέβαιναν στην Αθήνα για να κάνουν την τύχη τους (παράδειγμα ο Τσιτσάνης, και όλη η παρέα περί τον Τσιτσάνη).

Έπειτα οι Αρβανίτες. Ας μην ξεχνούμε τι ρόλο έχουν παίξει στο Μενίδι, στα Λιόσια, στο Χαρβάτι. Οι Αρβανίτες πρέπει να έχουν παίξει πολύ ρόλο, αυτό

Ο Ντίνος Χριστιανόπουλος, 1986

φαίνεται και στη μετρική μερικών ρεμπέτικων τραγουδιών, που δεν έχουν το δεκαπεντασύλλαβο του ελληνικού δημοτικού τραγουδιού, αλλά τον τροχαϊκό οκτασύλλαβο που συνηθίζεται πολύ στους Αλβανούς και στους Αρβανίτες.

Εκτός αυτού, υπάρχουν και κάποιοι ίσως Βορειομακεδόνες στην καρδιά της Αθήνας, που δίνουν και ένα ανεπαίσθητο σλαβικό στοιχείο, αλλιώς δεν εξηγείται η ομάδα των χασαποσέρβικων χορών. Δεν θα μπορούσαμε να την εξηγήσουμε διαφορετικά, γιατί το χασαποσέρβικο είναι ένας καταπληκτικός χορός κι εξαιρετικά δύσκολος για μας τους Έλληνες. Γι' αυτό και τον τελευταίο καιρό υποχωρεί, δεν αντέχουν οι Έλληνες να χορέψουν εύκολα χασαποσέρβικο, δεν επιτρέπει ούτε αυτοσχεδιασμούς ούτε τίποτε, είναι αυστηρός χορός. Λοιπόν, το χασαποσέρβικο σημαίνει στοιχεία σλαβικά.

Τέλος, θα πρέπει να αναφέρουμε και τους Τσιγγάνους, λαό εξαιρετικά μουσικό, που κι αυτοί συνέβαλαν στο μουσικό χαρμάνι του αθηναϊκού υπόκοσμου.

Λοιπόν, εάν, χωρίς προκατάληψη, παραδεχθούμε ότι ο υπόκοσμος της Αθήνας και του Πειραιά δεν ήταν αποκλειστικά ελληνικός, αλλά περιείχε κι απ' αυτές τις μειονότητες (Βλάχους, Αρβανίτες, Σλαβομακεδόνες, Γύφτους, ακόμη και Αρμένηδες και

Εβραίους), τότε θα μπορέσουμε ίσως να καταλάβουμε πώς το σμυρνέικο έγινε μάγκικο. Γενικά θα καταλάβουμε ότι οι προσμίξεις των ξένων στοιχείων δημιούργησαν το μεταπροφυγικό χαρμάνι που κατέληξε στο ρεμπέτικο.

Μη σας φαίνεται παράξενο. Άλλωστε, το παράδειγμα του ρεμπέτικου δεν είναι μοναδικό. Έχουμε κι άλλες περιπτώσεις ανάλογων προσμίξεων και διαπλάσεων, πρώτα πρώτα με τα κουδαρίτικα.

Οι κουδαράιοι είναι χτίστες που γυρνούσαν με κομπανίες σε όλη τη Βαλκανική και χτίζαν σπίτια. Η προέλευσή τους είναι ηπειρωτική και δυτικομακεδονική. Αυτοί είχαν ένα ιδιαίτερο συνθηματικό γλωσσάριο που δεν το καταλάβαιναν οι άλλοι και το γλωσσάριο αυτό είναι μίγμα ελληνικών, αλβανικών, τουρκικών και σλαβικών λέξεων. Δε βγάζεις άκρη, αλλά καταλαβαίνεις την προέλευση αυτών των λέξεων.

Δεύτερο παράδειγμα είναι τα καλιαρντά. Τα καλιαρντά, αυτή η γλώσσα των ομοφυλόφιλων (εγώ δεν την ξέρω, αλλά απ' ό,τι έχω διαβάσει) είναι κι αυτή μια συνθηματική γλώσσα, που η προέλευσή της οφείλεται σε μίγμα τεσσάρων ή πέντε βαλκανικών γλωσσών.

Η διαμόρφωση λοιπόν των κουδαρίτικων και των καλιαρντών, μας βοηθάει να καταλάβουμε πώς περίπου διαμορφώθηκε και το ρεμπέτικο που ήρθε από τη Σμύρνη και έπεσε στις αγκαλιές του υπόκοσμου του Πειραιά και της Αθήνας. Εκτός δηλαδή από τον συγκρητισμό που είχε γίνει στη Σμύρνη -γιατί το σμυρνέικο είναι προϊόν ενός παλαιότερου συγκρητισμού, του ντόπιου αστικού ελληνικού τραγουδιού, του τούρκικου και του φραγκολεβαντίνικου- έχουμε κι έναν δεύτερο συγκρητισμό, μετά το 1922, στην Αθήνα, όπου συμμετέχουν όλα τα στοιχεία που σας ανέφερα παραπάνω.

Αυτά όλα είναι ακόμη θεωρίες. Κανείς δεν μπόρεσε να τα μελετήσει επιστημονικά και να βρει κάποιες αποδεικτικές προσβάσεις.

Νομίζω όμως ότι αν κάποτε γίνει αυτή η έρευνα, εγώ θα δικαιωθώ. Γιατί, αλλιώς, δεν εξηγείται πώς, λόγου χάρη, η ψιλή και ένρινη φωνίτσα του Μικρασιάτη μετατρέπεται ξαφνικά στη βαριά και χοντρή και μπάσα φωνή του Πειραιώτη και τα μαλακά σβήσιματα των φωνηέντων στο τέλος των σμυρνέικων στίχων γίνονται ξαφνικά, στη Σωτηρία Μπέλλου, τα απότομα και κοφτά κλεισίματα του φθόγγου ο στο τέλος του στίχου. Αυτές οι λεπτομέρειες δεν μπορεί να εξηγηθούν μόνο με μια απλή μεταφορά απ' τη μια μεριά του Αιγαίου στην άλλη, όπου στο κάτω-κάτω οι κάτοικοι κι εκεί κι εδώ ήταν Έλληνες.

Πρέπει να πιστέψουμε ότι στοιχεία του υπόκοσμου, ανάλογα με τη φυλετική τους καταγωγή, διαμόρφωσαν αυτό το νέο είδος.

Νίκου Νικολαΐδη, Γλέντι με γραμμόφωνο (ξύλογραφία, Οκτώβριος 1986)

ΤΟ Κ.Κ.Ε.

Όσο για τη θέση του Κ.Κ., που με ρωτήσατε πιο πριν, πρέπει να σας πω ότι είναι μια ολόκληρη ιστορία. Όπως ξέρετε, το Κ.Κ., στην περίοδο της ορθοδοξίας του, θεωρούσε το ρεμπέτικο σαν φρούτο της αστικής παρακμής. Και ως τέτοιο, με δυο λόγια, έπρεπε να εξοβελιστεί με κάθε τρόπο.

Αυτή ήταν η επίσημη άποψη, μα υπήρχαν κάποιες μικροδιαφωνίες, που δεν μπόρεσαν να τις ξεριζώσουν, μέχρι την εμφάνιση του Θεοδωράκη το 1960. Αυτός κατάφερε να ανατρέψει άρδην αυτή την άποψη και να πείσει τους αριστερούς ότι το ρεμπέτικο, παρά τα βρώμικα ή τα σκοτεινά του σημεία, είναι ένα αξιόλογο τραγούδι που, κατάλληλα μεταπλασμένο, θα μπορούσε να εξελιχθεί σε λαϊκό.

Έτσι οι αριστεροί (οι οποίοι δεν ήταν πια κομμουνιστές, είχαν γίνει ευρύτερα αριστεροί) μπόρεσαν να ξεχάσουν τη θεωρία του φρούτου της αστικής παρακμής. Μέχρι που φτάσαμε στην ακραία θέση του Βίρβου, που λέει ότι το ρεμπέτικο μπόρεσε και εξέφρασε την αντίσταση!

Πάντως, είναι πολύ ενδιαφέρουσα η ιδεολογική πορεία όχι μόνο των κομμουνιστών και των αριστερών, αλλά και όλων των άλλων ιδεολόγων μέσα στον ελληνικό χώρο. Θα σας πω μόνο ότι ακριβώς με τον ίδιο τρόπο αντιδρούσαν εναντίον των ρεμπέτικων τα κατηχητικά και γενικά οι χριστιανικές οργανώσεις. Σύμφωνα με τους φανατικούς χριστιανούς, το ρεμπέτικο ήταν ένα πρόστυχο και βρωμερό κατασκευάσμα. Τώρα έχουν καταπιεί το σάλιο τους.

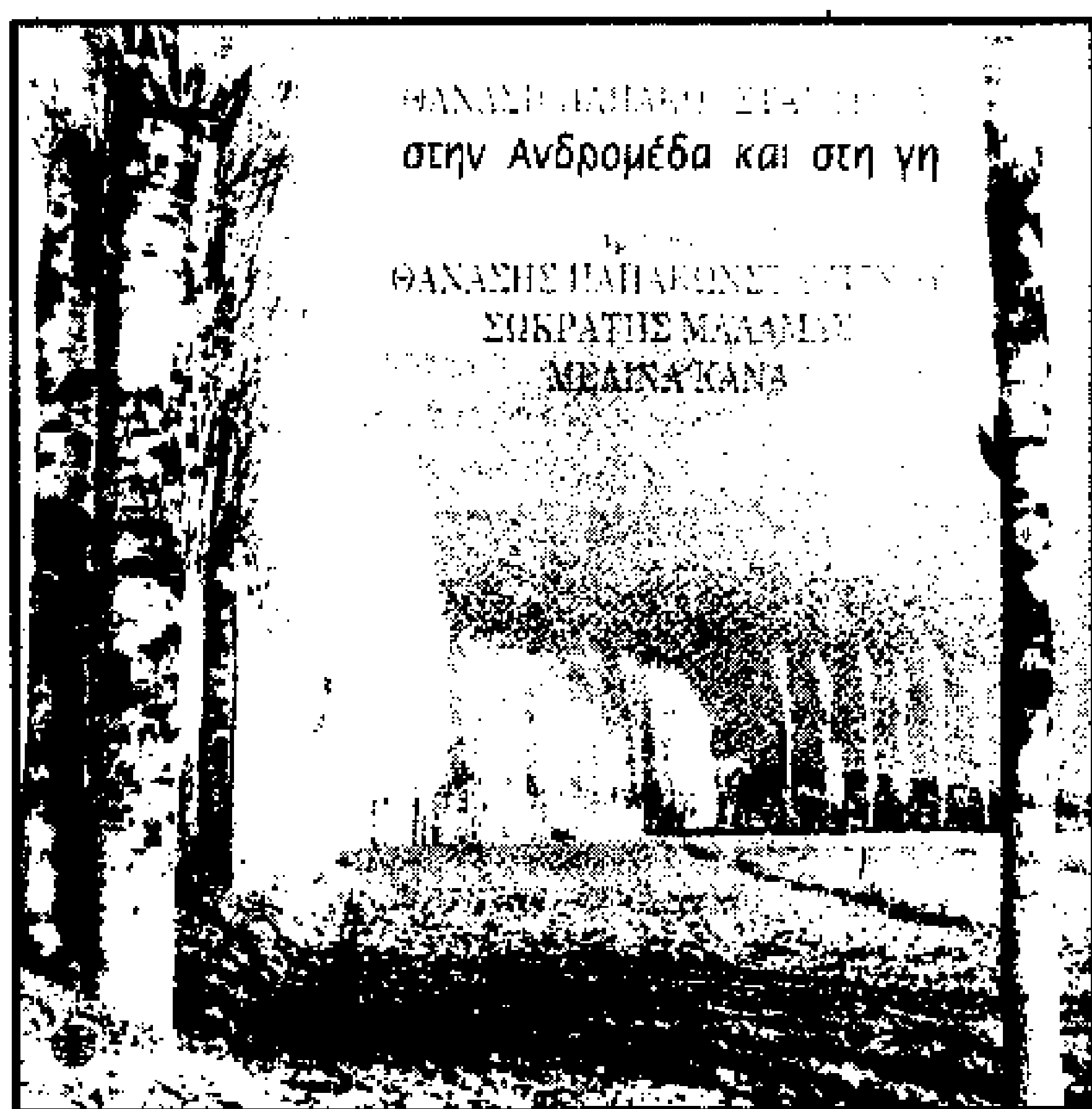
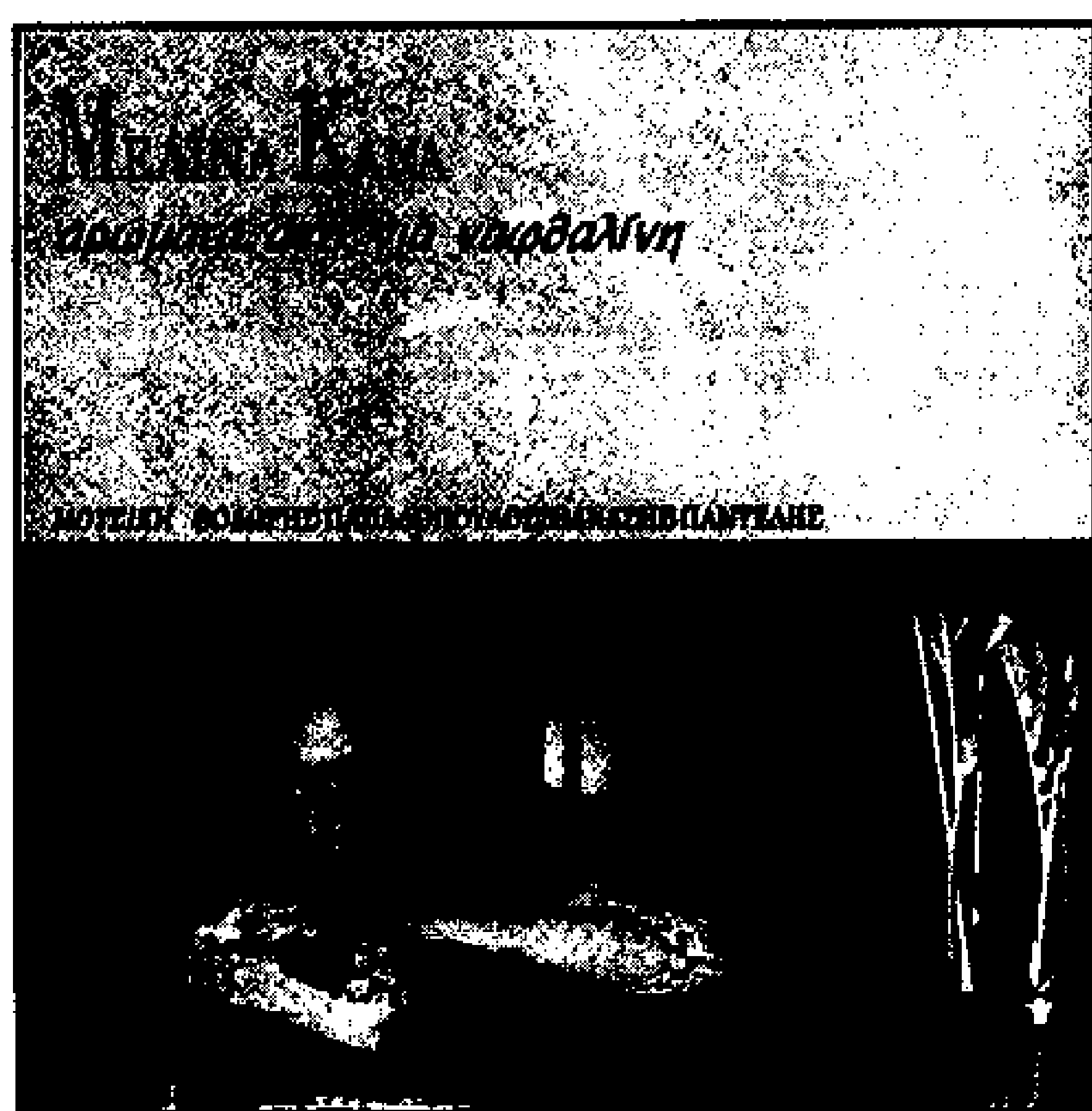
Με τον ίδιο τρόπο αντιδρούσαν οι εθνικιστές. Θυμούμαι άρθρα ολόκληρα, ότι είναι αίσχος για την ελληνική φυλή να υπάρχει ρεμπέτικο. Πού πήγαν εκείνα τα αίσχη που επικαλούνταν το 1947 και '48 όλοι οι πατριδοκάπηλοι;

Λοιπόν, όσοι ξεκίνησαν να αντιμετωπίσουν ιδεολογικά το ρεμπέτικο, έφαγαν τα μούτρα τους. Γιατί; Γιατί δεν προηγείται η ιδεολογία της έρευνας, αλλά η έρευνα επιβεβαιώνει ή αναιρεί την ιδεολογία. Αυτό δεν το κατάλαβαν οι λογής λογής ιδεολόγοι και την πάτησαν. Βέβαια, βάλαν τώρα όλοι τους την ουρά στα σκέλια, αλλά τότε; Τώρα που πέθανε πια το ρεμπέτικο και που το αντιμετωπίζουμε σαν ζωντανό στοιχείο της λαϊκής μας παραδοσης και όχι σαν ζωντανό στοιχείο εν τω γίνεσθαί του. Τι να το κάνω; Πολύ αργά μετανιώσανε. Όταν ήταν ακόμη καιρός να το συντηρήσουμε, το χτυπούσαν από εκατό μεριές. Μη μου λέτε λοιπόν για τις αντιμετωπίσεις αυτών των αριστερών γιατί τις ξέρω πολύ καλά. Και δεν έχει κανένα απολύτως νόημα να επιμένουν, άσε που δεν ξέρω πια αν επιμένουν, γιατί η ώρα δεν είναι για ιδεολογίες, αλλά για ουσιαστική και συστηματική έρευνα. Έστω και για ένα παρελθόν.

Ευχαριστώ.

Σημείωση της έκδοσης: Η ομιλία-συνέντευξη ηχογραφήθηκε και μαγνητοσκοπήθηκε από τον Στέλιο Ελληνιάδη, στις 3 Φεβρουαρίου 1995. Δημοσιεύεται διορθωμένη και συμπληρωμένη από τον ποιητή.

ΤΟ ΝΕΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ

Α. ΑΛΙΜΟΥ 76 ΑΡΓΥΡΟΥΠΟΛΗ 16452
ΤΗΛ. 99 38 888 FAX : 9935348

ΣΟΦΟΚΛΗ Γ. ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ

Όπου υπάρχουν δεν έρχεται
κι' ήσυχιας συγκοπή. Σε
δύο τμήρ. του του
του του του του του

ΠΑΡΟΥΣΙΑ

ΣΟΦΟΚΛΗ ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ *Ίστορία καί δημοτικό τραγούδι*

Ένα βιβλίο πού έχει σκοπό, στή δύσκολη εποχή πού ζούμε, νά συμβάλλει στή διατήρηση τής εθνικής μας κληρονομιάς καί ταυτότητας.

Στίς σελίδες του βιβλίου παρουσιάζεται ή ιστορία του γένους, από τήν βυζαντινή ακόμη περίοδο, μέχρι τό 1945.

Σελίδες 380, τιμή 3.500 δρχ.

ΚΥΚΛΟΦΟΡΕΙ ΤΟ ΝΟΕΜΒΡΙΟ

ΠΟΙΗΜΑΤΑ & ΠΟΙΗΜΑΤΑ

12 χαρακτηριστικά του ζωγράφου Γιώργου Κόρδη πού κοσμούν 12 κορυφαίες στιγμές τής ελληνικής ποίησης.

Παλαμάς, Έγγονόπουλος, Παπαντωνίου, Γκανάς, Βαγενάς, Μαλακάσης, Έφταλιώτης, Κοροπούλης, Γρυπάρης, Έλύτης, Σκαρίμπας, Σαχτούρης, Λόρδος Βύρων

Προλογίζει και επιμελείται
ο Ήλιος Λάγιος

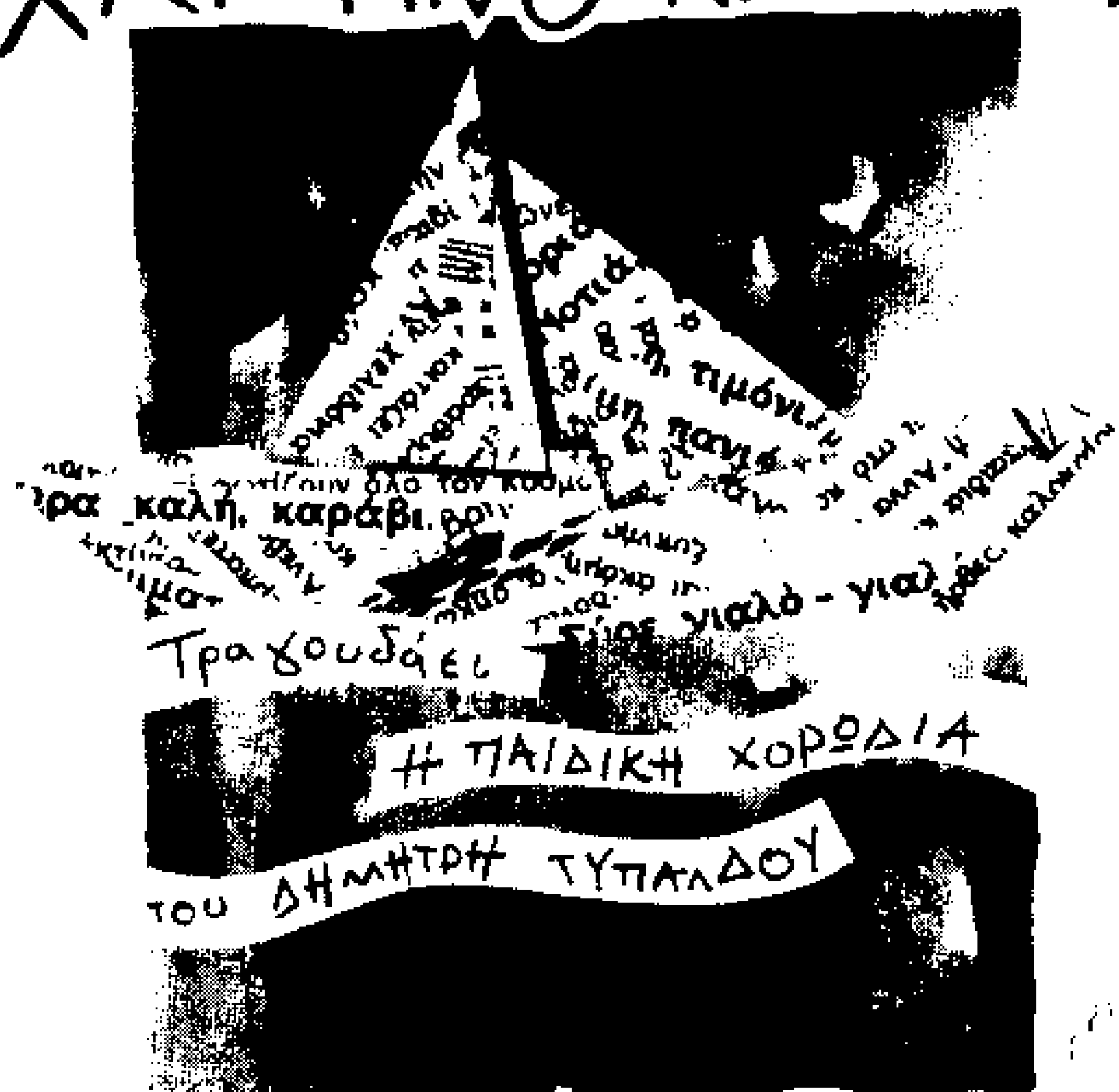
EROS Τίς έσους αγαπών το Ελληνικό Τραγούδι

ΜΑΝΩΛΗ ΓΑΛΙΑΤΣΟΥ "Της αγάπης το μαντήλι"

Τραγουδούν:
Γλυκερία
Ελένη Τσαλιγοπούλου
Νίκη Τσαϊρέλη

ΧΑΡΤΙΝΟ ΚΑΡΑΒΙ

ΝΟΤΗ ΜΑΥΡΟΥΔΗ "Χάρτινο Καράβι"

Τραγουδάει:
"Η Παιδική Χορωδία του Δημήτρη Τυπάλδου"

Μουσική του ΝΟΤΗ ΜΑΥΡΟΥΔΗ

ΠΕΤΡΟΥ ΒΑΓΙΟΠΟΥΛΟΥ - ΜΑΝΩΛΗ ΡΑΣΟΥΛΗ
"Βαλκανιζατέρ"

Τραγουδούν:
Ελένη Βιτάλη, Γλυκερία, Πέτρος Γαϊτάνος,
Πασχάλης Τερζής, Αγάθωνας Ιακωβίδης,
Λάμπρος Καρελάς, Θοδωρής Παπαδόπουλος,
Ανδρέας Καρακότας

στίχοι:
μανώλης ρασούλης
μουσική:
πέτρος δογιόπουλος

ελένη βιτάλη
πέτρος γαϊτάνος
γλυκερία
αγάθωνας ιακωβίδης
ανδρέας καρακότας
λάμπρος καρελάς
θοδωρής παπαδόπουλος
μανώλης ρασούλης
πασχάλης τερζής
πέτρος βαγιόπουλος

ΒΑΛΚΑΝΙΖΑΤΕΡ

ΝΕΑ ΠΡΟΟΠΤΙΚΗ ΣΤΗ ΔΙΣΚΟΓΡΑΦΙΑ

PRODUCTION SOUND[®] E.E.

SOUND AND LIGHT EQUIPMENT

KOMNHNQN 39, AΘHNA 114 73
THA.: 6424459, 6452862 FAX: 6448737

Ελάτε στις Μάσκες!

**ΚΩΣΤΑΣ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ
ΜΑΝΩΛΗΣ ΜΕΞΑΝΤΩΝΑΚΗΣ
ΜΑΡΙΝΑ ΣΚΙΑΔΑΡΕΣΗ
ΤΑΚΗΣ ΑΝΤΩΝΙΑΔΗΣ
ΓΙΩΡΓΟΣ ΚΑΡΥΝΗΣ
ΕΛΕΝΑ ΒΑΛΑΝΗ
ΜΑΡΙΑ ΑΓΑΠΗ ΠΟΡΤΙ**

ΣΤΗΝ ΟΜΟΡΦΗ ΝΥΧΤΑ

Αγίας Γλυκερίας 44 & Στεφανοπούλου 1 - Γαλάτσι - Τηλ: 2929 939/40/41

Γραφτείτε συνδρομητές για 12 τεύχη

ΕΛΛΑΔΑ-ΚΥΠΡΟΣ (ΔΡΧ. 16.000)

ΗΠΑ (\$85) ΑΥΣΤΡΑΛΙΑ (\$ ΑΥΣΤΡ.115) ΕΥΡΩΠΗ (DM120, FR420, £55, \$80)

ΙΣΡΑΗΛ (US \$75) ΑΛΒΑΝΙΑ (US \$12) ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΕΣ Π.Σ.Ε.(Κ.Α.Κ) (US \$12)

ΑΛΛΕΣ ΧΩΡΕΣ (US \$85)

Όνομα

Διεύθυνση

Χώρα.....

Τηλέφωνο Fax:

Εμβάσματα:Σ. Ελληγιάδης • Σόλωνος 85, Αθήνα 106 79 • Τηλ.: 3629569

ΝΤΕΦΙ

η ΣΙΝΑΣΟΣ
και η LYRA

παρουσιάζουν

**ΜΕΡΕΣ
ΜΟΥΣΙΚΗΣ
1922 - 1992**

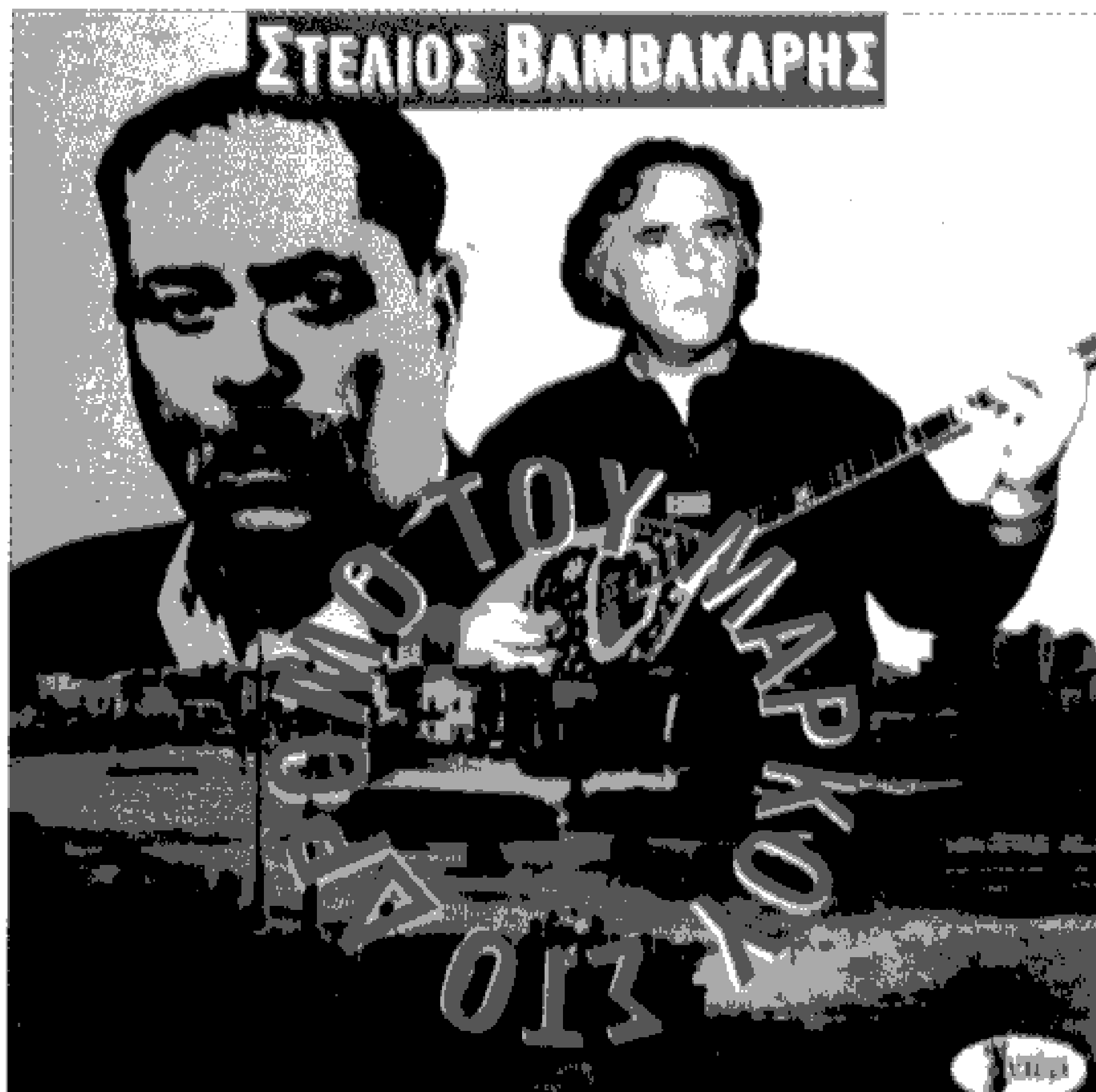
ΣΥΜΕΤΕΛΕΣΤΕ
 ΕΥΧΟΜΑΙΕ ΑΓΑΠΗΑΣ
 ΚΑΡΑΛΗΤΕΡΟΝ
 ΚΑΓΓΙΑΣ ΛΟΥ ΛΑΚΗ
 ΚΑΛΟΦΟΡΟΥΣ ΕΥΡΟΣ
 ΚΥΡΑΛΟΝΗΣ ΛΟΥΔΑΝΟΣ
 ΚΟΝΤΟΓΙΑΝΗΣ ΔΗΜΗΤΡΗΣ
 ΚΟΥΠΕΡΙΝΗ-ΤΖΟΝΑΚΗ ΚΛΕΟΝΙΚΗ
 ΚΟΝΣΤΑΝΤΙΝΟΠΟΥΛΟΣ ΝΙΚΟΣ
 ΚΛΗΡΟΝΟΜΟΥ-ΣΙΔΕΡΗ ΚΟΥΛΑ
 ΚΟΥΚΑ ΚΑΤΕΡΙΝΑ
 ΚΟΥΛΑΞΙΖΗΣ ΛΑΖΑΡΟΣ
 ΚΟΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΑΝΤΡΗ
 ΚΟΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΧΡΗΣΤΟΣ
 ΛΑΖΟΠΟΥΛΟΣ ΛΑΚΗΣ
 ΛΕΜΠΕΣΗΣ ΓΙΑΝΝΗΣ
 ΛΗΔΑ
 ΜΑΚΡΗΣ ΗΛΙΑΣ
 ΜΑΡΙΩ
 ΜΠΙΝΙΑΡΗΣ ΤΑΚΗΣ
 ΜΠΙΘΙΚΩΤΣΗΣ ΓΡΗΓΟΡΗΣ
 ΜΠΛΑΝΣ ΜΠΕΜΠΙΑ
 ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΣ ΧΡΗΣΤΟΣ
 ΝΟΡΜΑ ΡΙΑ
 ΞΕΝΑΚΗ ΠΕΝΥ
 ΞΙΝΤΑΡΗΣ ΓΙΩΡΓΟΣ
 ΞΥΔΑΚΗΣ ΝΙΚΟΣ
 ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ ΝΙΚΟΣ
 ΠΑΝΤΕΛΕΩΝ-ΓΕΩΡΓΑΝΤΖΗ ΒΑΣΩ
 ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΗΣ ΜΙΧΑΛΗΣ
 ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ ΚΩΣΤΑΣ
 ΠΑΠΑΖΟΓΛΟΥ ΓΙΩΡΓΟΣ
 ΠΑΠΑΖΟΓΛΟΥ ΝΙΚΟΣ
 ΠΕΡΠΙΝΙΑΔΗΣ ΒΑΓΓΕΛΗΣ
 ΠΟΡΤΟΚΑΛΟΓΛΟΥ ΝΙΚΟΣ
 ΣΑΡΡΗΣ ΓΙΩΡΓΟΣ
 ΣΙΚΚΗΣ ΧΡΗΣΤΟΣ
 ΣΜΟΚΟΒΙΤΗΣ ΚΩΣΤΑΣ
 ΣΟΥΚΑΣ ΤΑΚΗΣ
 ΣΤΑΜΑΤΙΟΥ ΓΙΑΝΝΗΣ
 ΣΥΓΚΡΟΤΗΜΑ ΒΟΡΕΙΟΗΠΕΙΡΩΤΩΝ
 ΣΥΓΚΡΟΤΗΜΑ ΚΑΡΑΓΚΟΥΝΗΔΩΝ
 ΣΥΓΚΡΟΤΗΜΑ ΛΥΚΕΙΟΥ ΕΛΛΗΝΙΔΩΝ
 ΣΥΓΚΡΟΤΗΜΑ ΠΟΝΤΙΩΝ ΑΡΓΟΝΑΥΤΑΙ-ΚΟΜ
 ΣΥΓΚΡΟΤΗΜΑ ΣΕΧΝΑΖ
 ΣΥΓΚΡΟΤΗΜΑ ΣΚΥΡΙΑΝΩΝ
 ΤΑΜΠΟΥΡΗΣ ΠΕΤΡΟΣ
 ΤΑΝΑΓΡΗ ΜΕΛΙΝΑ
 ΤΣΑΛΙΓΟΠΟΥΛΟΥ ΕΛΕΝΗ
 ΤΣΑΟΥΣΑΚΗΣ ΔΗΜΗΤΡΗΣ
 ΟΝΔΡΟΝΑΚΟΣ (ΚΙΟΥΠΡΟΥΛΗΣ ΝΑΚΟ
 ΧΡΙΣΤΙΑΝΑ
 ΨΑΡΙΑΝΟΣ ΔΗΜΗΤΡΗΣ
 Κ.ά..

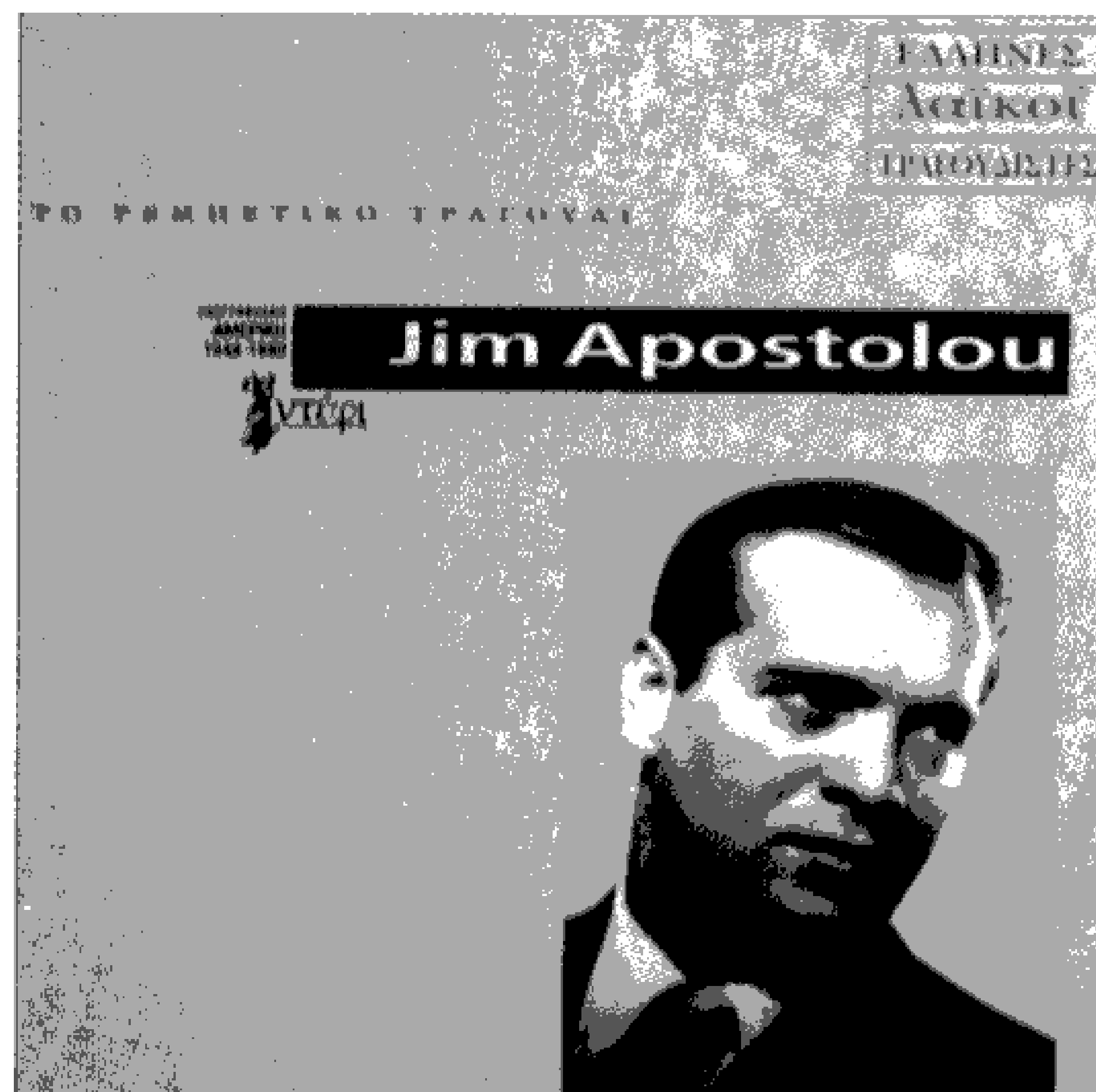
ΤΟ

παρουσιάζει

ΣΤΕΛΙΟΣ ΒΑΜΒΑΚΑΡΗΣ
Στο δρόμο του Μάρκου

JIM APOSTOΛΟΥ
Πηχογραφήσεις στην Αμερική

ΝΙΚΟΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ
Αρχόντισσα του λιμανιού

ΓΙΩΡΓΟΥ ΠΑΠΑΔΑΚΗ
Κρυστάλλινες νύχτες

τέσσερις ελληνικές όψεις

Από τα καλά καταστήματα δίσκων
και το Ντέφι (τηλ.: 3629.569, φαξ:3641.334)